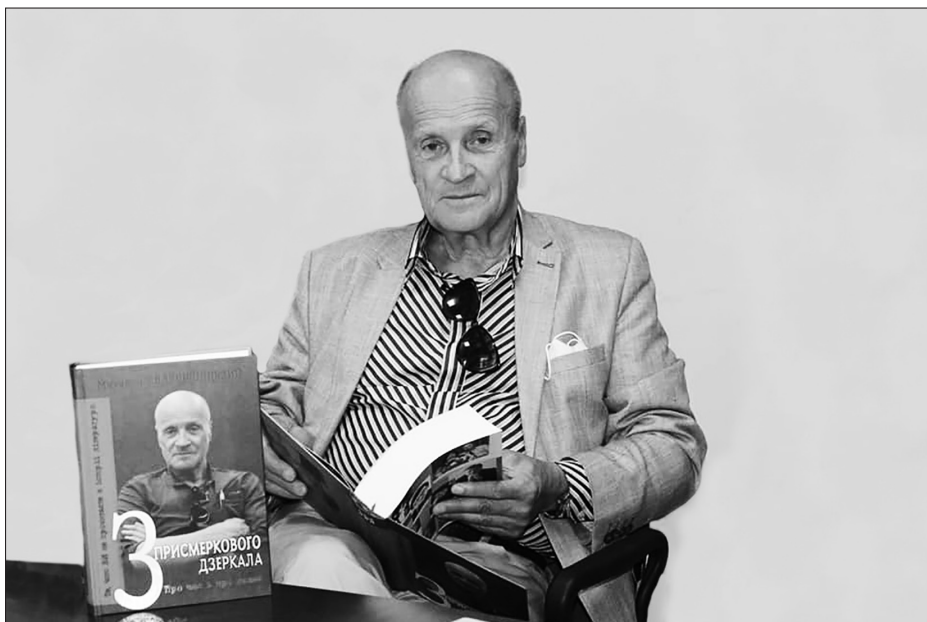

Відзеркалення Світла і Слова

24 вересня в саду Музею Максима Рильського Михайло Слабошпицький презентував четвертий том мемуарно-літературознавчих розвідок “З присмеркового дзеркала”, що означив його вихід з коридору дзеркал, яким він пройшов, вглядаючись в лики і тіні, мимохідь і мимохіть зауважуючи й своє лице, свій погляд на людей українського літературного життя: “Протирання дзеркала”, “Тіні в дзеркалі”, “З пам’яті дзеркала” (Видавництво “Ярославів Вал”). Що розказав нам Слабошпицький в чотиритомнику про себе, про час, про світ слова, про справжні твори і про прекрасні ілюзії літературного братства, пору відчайдушною молодості поетів і зиму благородних сивин мудрих прозаїків? Як зумів із сотень історій, епізодичних розмов, довгих діалогів і коротких зв’язань, з читаних-перечитаних нами й ним творів — випрясти міцну нить власного внутрішнього сюжету, що зліотує чотирикнижжя в сагу про святих і грішних українського письменства? Перше, що вражає читача — пам’ять на людей, на прочитане, на контекст часу. Талант бачити основу полотна розповіді серед подробиць, вміння визначити й зафіксувати головне. Цілісність характерів, яка, попри все, була притаманна багатьом сучасникам письменника, і яка притаманна — якщо не вдачі, то талантові самого автора. І, на решті, незабутні слова Григора Тютюнника, одного з беззаперечних авторитетів Слабошпицького про “вічну загадку

любви”: всіх, про кого пише, Михайло любить і розуміє, поважає і цінує.

Без претензій на всеохопність Слабошпицький таки відобразив літературну епоху — не як тло, а як живу магму, яка втягувала і відштовхувала, поглинала й підносила. Увійшов у ту заповідну (умовно означаючи) ноосферу, яка зроджувала слово й оберігала його, яка надихала й карала відступників.

Якщо оглянути весь масив написаного М. Слабошпицьким про літераторів материкових і діаспорних, додати укладені ним антології, зініційовані ним кни-

ги та синхронізувати все написане, то це таки буде історія літератури в портретах від Михайла Слабошпицького. Ні, він не претендує на місце евангеліста. Скоріше — провідника, який багато знає і ділиться своїми знаннями.

Михайло Слабошпицький — постійний автор “Слова Просвіти”, наші читачі люблять його ясні публікації. Невдовзі запросимо до розмови Михайла Федотовича про його видання, творчі плани на майбутнє.

Л. Г.

ІРИНА ФАРІОН

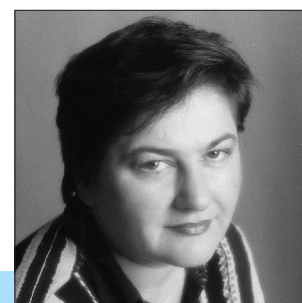
5

СЕРГІЙ КОМІСАРЕНКО

6-7

НАТАЛКА ФУРСА

8-9

ВОЛОДИМИР ЯКИМЕЦЬ

10-11

МИХАЙЛО ЗАХАРЕВИЧ

14

Многії та благії літа!

Всесвітньо відомому українському поету, перекладачу, дипломату, політику Дмитру Васильовичу Павличку — 91.

Мені пригадалися його слова про українську мову та державну мовну політику з його публічної доповіді “Українська національна ідея” (2002):

“Особливо обережними ми повинні бути у сфері мовної політики, де кожен крок має бути обдуманий до найменшої дрібниці.

<...> Українська мова для України ніколи не була тільки засобом спілкування, збереження фольклорних та літературних цінностей, творення філософсько-культурного коду нації.

Вона була і, мабуть, ще довго залишатиметься політичною зброєю народу, кореневищем його державності”.

З роси і води, Поете!

Тарас КРЕМІНЬ,
мовний уповноважений

20-й мовний марафон завершено!

30 вересня в Софії Київській відбулося врочисте закриття 20-го мовного марафону імені Петра Яцика. З огляду на карантинні вимоги ця подія не була, як усі попередні, аншлаговою. Премії та дипломи одержали кілька переможців, а всім іншим переможцям та призерам виконавча дирекція Ліги українських меценатів перешле грошові винагороди. Докладніше про все це буде сказано в звіті з події, у наступному числі газети.

У церемонії закриття 20-го конкурсу імені Яцика взяли участь президент Ліги українських меценатів Володимир Загорій, заступник міністра освіти і науки Артур Селецький, виконавчий директор Ліги українських меценатів Михайло Слабошпицький, голова журі конкурсу, директор Інституту української мови НАНУ Павло Гриценко, мовний омбудсмен Тарас Кремін, голова наглядової ради конкурсу, професор університету “Львівська політехніка” Ірина Фаріон, голова Всеукраїнського товариства “Просвіта” Павло Мовчан та ін.

Прес-служба Ліги українських меценатів

Вічного польоту, наші соколики...

Список військовослужбовців, які загинули 25 вересня 2020 року в результаті авіаційної катастрофи літака АН-26Ш, бортовий №76:

майор КИШЕНЯ Богдан Вячеславович, 10.02.1990 р.н.,
 капітан ОСТАПЕНКО Олексій Георгійович, 15.11.1991 р.н.,
 капітан ДОБРЕЛЯ Дмитро Денисович, 13.11.1991 р.н.,
 старший лейтенант МСУЯ Ашраф Азізович, 08.08.1991 р.н.,
 старший лейтенант КОЗАЧЕНКО Олег Михайлович, 11.07.1980 р.н.,
 прапорщик ІВАНОВ Євгеній Сергійович, 20.08.1978 р.н.,
 прапорщик ШИРОЧУК Олег Миколайович, 10.11.1979 р.н.,
 молодший сержант АНДРУЩЕНКО Дмитро Романович, 08.09.2000 р.н.,
 солдат БОЙКО Олександр Анатолійович, 14.12.2000 р.н.,
 солдат БУЛІЙ Ростислав Володимирович, 03.08.1998 р.н.,
 солдат військової служби за контрактом ВІЛЬХОВИЙ Віталій Богданович, 27.06.2000 р.н.,
 солдат ДОНЕЦЬ Дмитро Євгенійович, 16.07.2001 р.н.,
 солдат ЗИБЮК Костянтин Олегович, 15.07.2001 р.н.,
 солдат КЛЕВЕЦЬ Олександр Олександрович, 23.05.2001 р.н.,
 солдат МАТВІЙЧУК Богдан Миколайович, 23.04.2001 р.н.,

сержант військової служби за контрактом МИКИТЧЕНКО Микола Анатолійович, 22.01.1998 р.н.,

солдат військової служби за контрактом СКОЧКОВ Олександр Ігорович, 05.04.2000 р.н.,
 солдат військової служби за контрактом ШЕРЕМЕТ Руслан Едуардович, 26.10.1997 р.н.,
 старший солдат військової служби за контрактом СКОРОБОГАТЬКО Євген Іванович, 27.11.1993 р.н.,
 солдат ДУДЛА Артем Михайлович, 06.02.1999 р.н.,
 солдат військової служби за контрактом ПОМЕРАНЦЕВ Андрій Андрійович, 12.12.1994 р.н.,
 солдат РОСПОТНЮК Андрій Юрійович, 15.08.1999 р.н.,
 солдат СТУДІНСЬКИЙ Дмитро Віталійович, 15.11.1999 р.н.,
 солдат ХОМ'ЯЧУК Максим Володимирович, 19.02.1999 р.н.,
 старший сержант КОРЧОВСЬКИЙ Роман Олександрович, 15.05.1999 р.н.,
 солдат ОЛАБІН Володимир Вадимович, 09.11.1999 р.н.

Чугуїв стих..., бо спалахнуло небо...

Не дочекались вдома матері...

Лиш душі тих, кому до Бога треба,

На крилах Янголів над містом угорі!..

Харківський національний університет Повітряних сил
імені Івана Кожедуба

Агресивна віртуальність у «гібридній» війні

Олег ГРИНІВ,
професор, Львів

Останні президентські й парламентські вибори переконують, що самовбивчий український розбрат, як його ще раніше схарактеризував Іван Дзюба, після проголошення Незалежності і трьох національних революцій (Студентської революції на граніті, Помаранчевої революції, Революції гідності) залишається надалі недоугою нашого населення і “не видно твердої надії на глибоке одужання” (Дзюба І. Українські усобиці як феномен світової історії/Іван Дзюба//Ольжич О. Дух руїни. — К.: Смолоскип, 2007.—С.27). Навпаки, можна стверджувати: хвороба загострюється, та хворі навіть не усвідомлюють її наслідків, хоч потенційно вони небезпечні для України як незалежної держави. Інакше кажучи, суб’єкт міжнародних відносин, яким була Україна за попереднього президентства, поступово перетворюється в жалюгідний об’єкт на світовій арені, хоч за населенням і територією наша держава належить до великих країн континенту, може увійти в сім’ю провідних держав світу.

Які ж причини нашого відставання? Тут доречно згадати слова Олега Ольжича: “Вся історія України — це боротьба двох сил: конструктивної, що скупує українську потугу, щоб звернути її назовні, і руйнної, що розпорошує її у взаємному самопожиранні та несе розбиття й розклад. А вслід за цим завжди йшло панування чужинців над Україною”. Виникає низка питань: як ці сили, конструктивна й руйнна, проявилися на минулорічних виборах? Чи могли помилитися майже дві третини населення? Чому виборці так поставилися до наслідків п’ятирічного президентства, яке неупереджені аналітики вважають найуспішнішим порівняно з попередніми? Чи більшість і в цьому має рацію?

Напрошується аналогія. Уявімо собі, що за тоталітарного режиму компартійний райком виносить на розгляд колгоспних зборів питання про реакційну суть буржуазного закону Ома. Звісно, учасники такого зібрання осудять його як ворожу вигадку. А що від цього зміниться? Чи перестане він діяти?

Чи насправді істина визнається більшістю голосів? Олег Ольжич характеризує становище в Україні після Богдана Хмельницького: “Волелюбна радикальна чернь кричала за рівноправність, освічена меншість, що хотіла забезпечити краю права і вольності, вимагала порядку й дисципліни” (Там само.— С.17). Переносити беззастережно таку характеристику на сьогодення безпідставно, але засадничо помилки особливої не буде. Можна розширити хронологічні рамки такого твердження нашого мисленника, який пише: “Дух руїни, дух ступу покутує в психічному укладі нашого народу від княжої доби, почерез гетьманщину й визвольні змагання 1917-20 років аж по сьогоденнішній день” (Там само.— С.11). Суть у тому, що за минулого століття цей дух руїни проявився не як дух ступу, а дух одуреного населення, насамперед дух збунтованої більшовицькою агі-

тацією гололи. Московські більшовики обіцяли “подарувати” “малоросійським” селянам землю, відібрану в поміщиків, і в тих, кого прозивали куркулями. Що було далі? Відомо: наприкінці двадцятих років почали її відбирати, а в 1932-1933 роках зморили українське село голодом і закопали в жадану землю.

У президентських виборах проявився бунт ірраціоналізованих мас. Іспанський філософ Хосе Ортега-і-Гасет писав: “Справа не в тому, що чернь вважає себе в чомусь видатною і неординарною, а в тому, що вона нав’язує своє право на вульгарність і проголошує вульгарність як право”. Утвердження вульгарності проявляється в умовах, коли в постсоветській Україні лібералізовано кримінально-процесуальне право, що спричинилося до *вседозволеності*, особливо серед молоді. Лихослів’я стало буденним явищем і навіть не осуджується на побутовому рівні. Феноменом нашого часу мисленник назвав появу так званої “інтелектуальної черні”, чого не було в минулому. В умовах України її репрезентують невігласи з дипломами про вищу освіту.

Безталанна поперло в політику, а трактована Х. Ортегою-і-Гасетом *людина-маса* вмикає йому “зелене світло”, не задумується над тим, що буде завтра. Чи сів би хтось у автобус, який хоче водити швець чи кравець? Чому ж у новому складі Верховної Ради України майже третину нардепів складають ті, хто має *непочату* вищу освіту? Чи нам уже так подобалось, що кожен наступний президент заперече свого попередника, а не продовжує його добрих починань? Хіба в таких умовах можливий поступ? З боєм у серці читаю рядки Ольжича: “Дві речі (руїна й бунт) йшли завжди у парі й приходили гейби на замовлення в найкритичніший для народу момент, обертаючи в нінащо всі його надбання, створюючи для ворогів українського народу вимріяну нагоду поглибити внутрішній його розклад, використавши його для своїх ворожих цілей”.

Чи не таким бунтом проти державного керівництва було голосування на останніх президентських і парламентських виборах? Чому голосувальники не брали до уваги того, що Україна перебуває в стані війни з озброєним монстром, який не мириться з існуванням нашої незалежної держави, намагається знищити її? Хіба може комедіант перевтілитися в найвишого головнокомандувача збройних сил за воєнного часу? Хто схвалить таку

позицію голосувальників? Лише одне порівняння! Згадує повстанців у перші повоєнні роки. Хіба вони ставили на перше місце побутові умови? Вони боролися, не дали червоним поневолювачам здійснити сталінський (формально жуковсько-берієвський) план виселення в Сибір усіх українців, що з вини кремлівських верховодів потрапили під німецьку окупацію!

Останні президентські й парламентські вибори — не новий етап українського національного визволення, а заперечення попереднього етапу боротьби, що розпочалася тридцять років тому й сягнула апогею за часів попереднього президентства. Абсолютна більшість населення нашої держави після проголошення Незалежності не усвідомила національних інтересів, а без визначення їх “неможливо зрозуміти гарантії існування держави” (Концепція національних інтересів України (проект) /В.С.Куйбіда, І.В.Розпутенко, О.І.Гринів та ін.—К.:НАДУ, 2017.—С.7). Навша історія неодноразово підтверджувала такий висновок, починаючи від Переяславської унії 1654 року, що обернулася тристашістидесятирічною трагедією для нашого народу і фактично тривала до 2014 року, коли війна Російської Федерації проти України спричинила безпосередній перехід до *вестернізації* зовнішньої політики нашої держави на противагу орієнтації на Співдружність Незалежних Держав і так звану “багатовекторність”. Намагання відійти від європейської та євроатлантичної інтеграції — не що інше як реванш і повернення до зовнішнього курсу, перерваного в 2014 році. Зрештою, такий відхід означає порушення засадничого положення Конституції, на якій присягав нинішній президент.

Наша історична трагедія зумовлена тим, що доморошена еліта допускала підміну національних інтересів іншими. За козацьких часів наші оборонці підмінювали національні інтереси конфесійними, які трактували упереджено. Вони не розуміли докорінної відмінності українського православія, орієнтованого на особисте спасіння, й московського квазіправославія, заснованого на імперіалістичній ідеологемі “Москва — Третій Рим”. Українські інтереси вимагали доконечного утвердження на Північному Причорномор’ї, а тогочасні українці не ставили перед собою такої мети. У період національно-визвольних зма-

гань 1917-1921 років політичні провідники проігнорували доконечність утвердження незалежної національної держави, підмінили її паліативними варіантами федерації, в якій будуть задоволені соціальні інтереси. Після розпаду “імперії зла й брехні” українським національним інтересам не відповідало створення Співдружності Незалежних Держав і членство в ній незалежної України. Однак державне керівництво підмінило стратегічні інтереси інтересами тактичними, що вже тоді були анахронізмом. Аналогічна підміна інтересів відбулася 2019 року, що підтвердили вибори.

“Кожна нація має певні інтереси, а їхня сукупність органічно проявляється в національній ідеї, що, у свою чергу, становить стрижень національної ідеології”. Чи в голосуванні 2019 року втілено національні інтереси? Нема позитивної відповіді!

Проголошення Незалежності 24 серпня 1991 року не стало початком реального національного державотворення — слабкість національно-демократичних сил змусила їх погодитись на компроміс з компартійною номенклатурою. З неї вийшли два перші Президенти, а на місцях залишилося колишнє компартійне чиновництво. У середині 90-х років сформувалася олігархічна система, яка видавала власні інтереси за національні. Ні Помаранчева революція, ні Революція гідності не спромоглися ліквідувати цієї антинаціональної системи, а заходи, які вживалися за попереднього президентства в умовах тривалої війни, були лише початком деолігархізації суспільства.

Населення хотіло відчутти наслідки боротьби проти кримінальної олігархії відразу. Вину за їхню відсутність приписували безпосередньо керівнику держави, чим скористалися певні олігархічні групи, що висунули на перший план так звані “нові обличчя”, які ніколи не були при владі, але запропонували далекий від здійснення “художній варіант” подолання олігархічної системи.

Мабуть, найбільшою хибобою попередньої влади було зволікання з покаранням вбивць Майдану, якого з нетерпінням чекало суспільство. Не було на її користь і намагання залучити до державного управління чужинців, яким з порушенням чинного законодавства надавали не лише громадянство, а й “позахмарну” для співвітчизників платню. Таку затию виправдовували тим, що вони, як не пов’язані з доморошеним чиновництвом, зможуть присіка-

ти корупцію, яка вразила всі ланки політичної системи. Особливо негативно на громадську думку вплинуло призначення на посаду очільника прокуратури особи, наближеної до керівника держави, але без правової освіти, що було грубим порушенням чинного законодавства, яке змінювали задля конкретної особи. Негатив посилився ще й тим, що дружина прокурорського зверхника стала представником президента в парламенті.

Президент, який претендував поєднати посаду на другий термін, проігнорував наступи свого противника-олігарха, що використовував новітні технології впливу на виборця, якого заманювали “новим проектом” політичної системи на противагу олігархічній. Нав’язувалася думка, що державу може врятувати пересічний вчитель історії без жодного політичного досвіду, захоплення якого зводиться до читання життєписів державних діячів античних часів у творач Плуларха.

За інерцією в нашій школі після проголошення Незалежності була занедбана виховна робота, а в деяких вишах навіть не викладали історії України на тій підставі, що студенти опанували її вже на шкільній лаві. Проте досвід викладача вишу в столиці змусив засумніватися в таких гейби-реформах, бо студенти дуже слабо орієнтувалися в національній історії й рідній літературі, без ґрунтового знання яких не може бути мови про виховання патріота. Недооцінили того, що диплом фахівця неодмінно передбачає своєрідний атестат на громадянську зрілість.

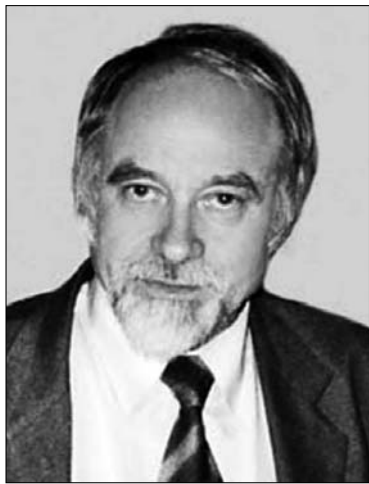
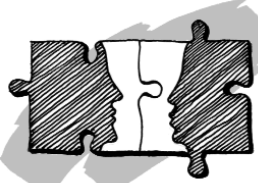
Вважаю за обов’язок наголошувати, що для виховання памолоди в наших вишах доцільно передбачити вивчення *націології* як науки про націю. До речі, в країні-агресорі такий навчальний предмет розробляють вже кілька років, а наші дослідники підготували аналогічний посібник майже сто років тому. Застерігаю тих, хто сприймає таку пропозицію за недоцільну новацію чи навіть вигадку.

Нам, українцям, навіть не треба “відкривати Америки”. Для наших краян залишається невідомою праця Івана Франка “Молода Україна”, знання політичними активістами праць Микити Шаповала, не буде зайвим тягарем ознайомлення з працями Олександра Кульчицького про характерологію нашого народу, Володимира Янева про етнопсихологію українця, Богдана Цимбалістого “Тавро бездержавності”. Безперечно, праці В’ячеслава Липинського “Листи до братів-хліборобів” і Юрія Липи “Призначення України”, “Розподіл Росії”, “Чорноморська доктрина” мають стати настільними книгами для кожного українця.

Останні вибори засвідчили зміну покоління на політичній сцені. Давні партії не оправдовують сподівань виборця. Занедбаність політичного виховання памолоди дала свої плоди. Отож, доконечність критичного переосмислення її патріотичного виховання. Треба зв’язати на особливості “гібридної війни” Московії проти нашого народу, що триває ще із середини шістнадцятого століття!

“Звернення до президента України Володимира Зеленського”, надруковане в “Слові Просвіти” (число 34), активно підтримують і підписують українці. Сьгодні друкують імена і прізвища тих, хто приєднався минулого тижня. Нові підписи додаватимемо в наступних числах.

Тетяна Лучнікова, Юлія Скорєва, Вікторія Скорєва, Ірина Скорєва, Любов Халецька, Микола Петруня, Михайло Андрусак, Ольга Руданець, Ольга Баранецька, Іван Липчук, Михайло Дзюба, Галина Мочернюк, Геннадій Романюк, Роман Хімей, Мирослава Грушевська, Зіновій Винничук, Галина Глаголюк, Олександр Пономарів, Лідія Пірнач.

Іван БОРИСОВЕЦЬ,
член-кореспондент Української
Нафтогазової академії, м. Харків

Закінчення.

Початок у ч. 39 за 2020 р.

“Щерковнослов’янська мова (старослов’янська або староболгарська) стала мовою православної церкви, освіти й культури, але для українців вона не була рідною, тому державні і світські культурні функції виконувала давньокиївська (давньоруська) писемно-літературна мова, яка виникла на основі фольклору, епосу. Це мова літописів, законів та ін. Межу після монгольського періоду XI – XII ст. можна умовно назвати часом завершення формування української мови й початком нового стану її історії. Спадкоємицею давньокиївської (давньоруської) мови стала староруська писемно-літературна мова практично в усіх сферах використання (XIV – XVI ст.). Починаючи з XVII ст. – першої чверті XVIII ст., в цій мові відбуваються активні процеси творення нової фольклорної суто народної лексики і з’являються твори, написані мовою, наближеною до народної. В період найбільшого утиску української мови (укази Петра I і т. д.) місце староруської мови поступово займала мова народна, вже спільна для всієї нації писемна мова (середньонадніпрянський варіант), започаткована і розвинута І. П. Котляревським та Т. Г. Шевченком. А паралельно існувала мова народна, яка відрізняється в різних діалектних ареалах України” – Захід, Північ, Схід (там же).

“Оскільки княжий проукраїнський Київ поступово русифікував (від поняття Русь, а не Росія) лісову північ східної Європи, “формування російської народності” (ментальності, антропологічного типу, етнографічних рис, тощо) проходило понад три століття у другій половині XII ст. – кінець XV ст., тобто пізніше формування української народності, то “російський брат” за віком зовсім не “старший”, а “наймолодший”, і єдині загальнонаціональні норми російської літературної мови були вироблені лише в творчості О. С. Пушкіна, який став “основоположником нової російської літературної мови” (Григорій Півторак, с. 208-219). Академік А. Кримський, “дослідивши величезний фактичний матеріал”, категорично стверджував, що жива українська мова XI ст., стоїть посеред східного слов’янства цілком вже відокремлено” (там же, с. 204).

Наведені цитати відомих вчених найбільш яскраво пояснюють етапи розвитку української мови і не потребують коментарів.

Тепер коротко повернемося до більш раннього періоду куль-

Чи буде повернення до мови?

турно-історичного розвитку суспільства на території України, неперервність якого “з деякою гіпотетичністю простежується від середини II тис. до н. е.” про що згадувалось вище. Ми зобов’язані знати про родовід українського народу і його мови хоча б від трипільської (V тис. до н. е.), скіфської, сарматської епох до епохи союзу слов’янських племен (антів, венедів, склавинів та ін.) і далі до доби Київської Русі.

У цих напратках, окрім згаданих (і не згаданих) науковців, наше далеке минуле досліджували й вивчають ще багато істориків та аналітиків (В. Хвойка, В. Петров, І. Заєць, В. Даниленко, А. Киришин, Ю. Шилов, Г. Гриневич, С. Спасько, М. Ростовцев, О. Менгін, М. Брайчевський та ін.) як в Україні, так і за її межами. Особливу увагу дослідники звертають на високорозвинену трипільську культуру, яку відкрив і дослідив В. Хвойка у 1896 – 1899 рр. Її місцева Трипілля на Київщині.

Якщо достатніх і зрозумілих пам’яток про писемну мову мало, то родовід спільності визначається багатьма збереженими часом пам’ятками матеріальної культури древніх поселень (захоронення, побутові речі, зброя тощо), вивчення яких сучасними методами дозволяє визначити навіть психологічний характер етносу. І багато дослідників першій у дослідженні родоводу українців віддають видатному українському археологу Вікентію Хвойці, який був “правдивим творцем періодизації археологічних культур Середнього Подніпров’я. До В. Хвойки в археологічній науці панував міграціоналізм – погляд, згідно з яким археологічні культури привносилися ззовні, і зміна культури відбувається внаслідок заповзичень або переселень. Міграціоналізму В. Хвойка протиставив “автохтонізм... – ідею розвитку, позбавленого перерв. Слов’яни не чужинці і не пришельці. Археологічні культури Середнього Подніпров’я до неоліту включно (VI-IV тис. до н. е.) не були принесені ззовні, всі вони залишені слов’янами”. Це писав професор В. Петров ще в середині XX ст. А цитата взята з книги В. Білінського “Україна-Русь”, К. 2018, с. 87 (далі В. Б.)

І, як висновок професора І. Зайця: “Основи українського родоводу були покладені в другій половині – наприкінці V тис. до н. е., що дає підстави засвідчити автохтонність певної частини того часу і передусім носіїв трипільської культури... Традиції, започатковані трипільцями абсолютно в усіх напрямках господарського і культурного життя, передались населенню епохи бронзового віку, носіям культур шнурової кераміки (Середньо-Дніпровської, Тишинецької та ін.), а в майбутньому населенню ранньослов’янських – Зарубинецької, Черняхівської та Київської культур. І, як наслідок, все це та інше стало надбанням народу Київської Русі, а відтак і українського народу, який є прямим спадкоємцем його духовної і матеріальної культури” (В. Б. с. 61)

Ізвершимо ці думки про родовід українського народу і його мови цитатою із праці Спасько С. К. (“Історія України написана у V ст. до н. е. Геродотом”, К. 2007): “Скільки чужих народів не перекочувало через Україну, всі вони її покидали, або пропадали. Самот-

ній тубільний український народ цупко тримався своєї прадідівської землі, витримуючи всі долі і недолі, він зберіг аж до теперішніх часів істотні елементи своєї культури. Тому лише його пращури могли бути її творцями, не має значення, як вони тоді розмовляли чи називалися” (В. Б., с. 62)

Тож якою мовою спілкувалися племена в ті древні тисячоліття, бо зрозуміло, що українська писемність на початку нашої ери не могла з’явитись на голому місці? Ще М. Каразмін при написанні своєї “Історії...” повідомляв, що слов’яни не мали писемності, але “начертаннями і нарезнаннями читаху і гадаху” (том I, М., 1981 р., с. 235). Тобто писемність була, але ніхто не зміг її прочитати (пізніше дослідники здолали ці перепони).

Жоден народ не повинен ділити свою історію на якісь окремі шматки або культури. Українські (і не тільки) науковці відкрили і дослідили найдавніші високорозвинені цивілізації, які існували на цій території сучасної України, а саме:

Північ України – Мізінська культура (XXV – XV тис. до н. е.), с. Мізин на Чернігівщині (над Десною, тепер тут національний парк), яку відкрив і дослідив професор Федір Вовк. Мізінська культура залишила у спадок українцям “меандровий (суто національний) орнамент” і не дивно, що цей орнамент був домінуючим і в трипільській культурі праукраїнських племен (В. Б., с. 76). Згодом археологи знайдуть тут ряд речей зі слоновієї кістки (орнаментовані браслети, ножі, статуєтки в позі танцю, флейти, тризуби, рунічні письмена) та знаходять і нині (у с. Оболоння, 2019 р.) ті ж самі письмена (“начертання” і “нарізання”), які вже розшифрував Г. Гриневич та опублікував у двотомнику “Праслов’янська писемність. Результати дешифрування” у 1993 р. і 1999 р.

Південь України (м. Мелітополь) – культура Кам’яної Могили – своєрідний музей або святилище з багатьма печерами і гротами, де наскельні зображення охоплюють період від XXII – XVI тис. до н. е. до X-XII ст. н. е. Культура Кам’яної Могили представила українцям одну з найдавніших писемностей – санскрит (давньоіндійська ведійська мова).

Науковці вважають, що санскрит близький до слов’янських мов, особливо до південноруської (української). Першими дослідниками і читачами праукраїнського письма були Валентин Даниленко, Анатолій Киришин та Юрій Шилов (про роботи яких читаємо у книзі О. Губка “Психологія українського народу”, К. 2010 р., далі О. Г.) І хай вчені дискутують, чи прийшов санскрит з України в Індію, чи навпаки, для нас не це головне. Головне те, що ця писемність була на теренах України багато тисяч років тому.

Середнє Подніпров’я, м. Трипілля на Київщині – Трипільська цивілізація (VII-II тис. до н. е.) “Вченими досліджено понад дві тисячі поселень на території від Дніпра до Дунаю та від Києва і Волині до Причорномор’я. Тут існувала людська спільнота, яка дотримувалась єдиних культурних, поведінкових... мови, як сполучним елементом” (В. Б., с. 51) І ці висновки підкріплені величезною кількістю археологічних пам’яток. “Археологічні дослідження

сучасних українських науковців свідчать про неперервність населення на теренах України впродовж 7-го – 1-го тисячоліття до нашої ери (В. Б., ст. 60). І вже тоді праукраїнці захищали Трипільський край від східних кочівників будуючи так звані Змієві вали, довжина яких складає біля 2000 кілометрів і залишки цих споруд чітко збереглися на Харківщині.

Скіфсько-сарматсько-антська держава, яка була спадкоємицею великої Трипільської цивілізації (II тис. до н. е. – VI ст. до нашої ери). Про скіфський період українців описав ще “Батько світової історії” Геродот, про цей період написано багато наукових праць відомими істориками Європи та ближньої Азії. Скіфська держава досягла високої цивілізації. Чого вартує знаменита золота царська пектораль (IV ст. до н. е.), знайдена археологом Б. Мозолевським у 1971 р. при розкопках Товстої могили (Дніпропетровська обл.). На пекторалі зображено виразні сцени скіфського побуту, календар, карту держави і багато чого ще нерозшифрованого. Скіфи-сармати на своїй великій території могли мати не один десяток мільйонів людей, то ж частково мігрувати як на схід, так і на захід та приносити туди елементи своєї культури.

Аріями історики вважали на рівні наукової гіпотези певне сімейство Індо-Європейських народів, але після розкопок Ю. Шиловим арійських курганів на півдні України та теоретичного осмислення ним одержаних із цих могил археологічних даних, викладених у монографіїх “Прабатьківщина аріїв” – К., 1992 р. та “Джерела витоків української етнокультури XIX тис. до н. е. – II тис. н. е.” – К. 2002 р., гіпотеза (українсько-арійської теорії) набула незаперечного статусу наукового факту”. (О. Г., с. 53).

І якщо в індійському штаті Джампурі і Кашмір на священній горі Трикут стоїть бронзова богиня з високо піднятим тризубом у правій руці, то це також може свідчити про взаємозв’язки праукраїнців із деревними індійцями (Розселення аріїв-Аратта, Google).

Отже, за висновками професора В. Петрова, слов’яни (українці) на своїй землі не чужинці і не пришельці. Археологічні культури середнього Подніпров’я (VI – IV тисячоліття до н. е.), не були принесені ззовні, всі вони залишені слов’янами...” Ми на цих землях господарюємо уже більше 8 тис. років. (В. Б. с. 87)

Ми повинні знати, що є слов’янами індоевропейського походження і ментально дещо інакші від північних слов’ян (поляків, древніх новгородців, росіян) вслянського (прибалтійського) походження. Тому маємо завжди пам’ятати, як втрачали національну гідність впродовж століть духовного отруєння і фізичного знищення (як вважає Е. Малланюк) “В Темряві Ночі Бездержавності”.

Але за всі роки Незалежності ми маємо дуже мляву дію влади з повернення народу України його історії, мови, культури, незважаючи на заклики відомих наших інтелектуалів, нескорених в умовах “заблокованої” культури.

Ще 1991 р., а згодом у 1999 р. Ліна Василівна Костенко відповідно у статтях “Геній в умовах заблокованої культури” і “Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала” повідомляла

про “безсилля та інертність українського суспільства і вчора і сьогодні”, про “адаптований розум”, що перестав дивуватись і обурюватись, адаптований до будь-яких подій і не здатний до боротьби, не любить культури” (О. Пахльовська). Ліна Костенко у статті “Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф” писала і про український “суржик”, і про другорядність української мови, і взагалі про гуманітарну (і не тільки) катастрофу в Україні та необхідність шокової терапії. Митець не може не працювати хоча б заради того, щоб “розблокувати” свою націю як не сьогоднішню, то найближчу майбутню, бо дезорієнтована нація стане байдужою, з хибними (гріховними) комплексами, не знаючи, звідки ж вона взялася на цій землі.

Без знання історії розум засинає, а “Сон розуму породжує чудовиськ” (Ф. Гойя в серії офортів “Капрічос” про іспанське суспільство кінця XVIII ст., у яких королівська сім’я бачила і себе, а інквізиція могла б знищити великого художника королівського двору). А ще раніше великий художник епохи Відродження І. Босх в своїх неординарних картинах “Корабель дурнів”, “Віз сина” та ін. висміює вади малоосвіченого голландського суспільства та його верхівки (людські гріхи, байдужість, лінощі, жадібність, злодіяство, хабарництво, клоунаду). Тепер це все доступно в мережі Інтернет. І начебто про нас, про Україну.

Можна допустити, що Т. Шевченко знав цих художників, і свою поему “Сон” представив як дивне бачення заснулого п’яного після банкету – “чудне яєсь!.. таке тільки сниться юродивим...”. Але ж Слово завжди дошкульніше, і царська сім’я – не королівський двір Іспанії. Тому визнаному в усій імперії художнику і поету влада вкорочувала життя надзорстким способом. А ще через 100 років за таке ж українське Слово вже спадкоємна нова влада діяла по-варварськи з Василем Стусом, Олександром Тихим, Юрієм Литвином.

Та повертаючись до згаданої двадцять років тому Ліною Костенко необхідності шокової терапії, що “може прискорити процес опритомнення України” (“Гуманітарна аура нації...”), спитаємо самі себе: а що змінилось? Майже нічого! Гуманітарна складова в розвитку суспільства (мова, історія, освіта, культура) – найважливіша річ. А влада допустила найганебніший мовний закон (нині скасований) та затвердила новий, у цілому недолугий. Не було і нема, як часто висловлюються, “політичної волі”. “Орусачивание” українців продовжується та набрало загрозливого стану. Класичний приклад зросійщення в другій половині XIX ст. в цілому українського Харкова описав ректор університету Д. Багалій у книзі “Історія Слобідської України”, виданій ще 1918 р. Ці технології й безліч інших Москва вдало впроваджувала понад двісті років у всіх великих містах України, та в малих також. Тому шокова терапія і можлива, і потрібна, але вчених фахівців не залучають до вирішення цієї проблеми, а світова практика є (Чехія, Балтійські держави). Чому більш ніж за двадцять років не вирішили мовну проблему хоча б у навчальних закладах усіх рівнів, а в ЗМІ вона взагалі недолуга? Відповідь добре знають усі, причетні до цієї проблеми.

ПРОТИАНГЛІЗМ від Ірини Фаріон. Подача 3

Кульмінаційні історичні процеси неминуче виявляють себе через чужі мовні засоби та чужі мови, що показово сигналізують про ідеологічний напрям розвитку суспільства та його спроможність чи неспроможність вистояти в часи глобалізму й нав’язаного мультикультуралізму.

Історія та сучасність україн-

Автор іл. Ірина Фаріон. Автор роботи Андрій Вікстий

ської мови — це її постійне, найчастіше протиборче, співіснування з чужими мовами всередині самої країни, попри самоочевидне межування з чужими державами як окремими мовними системами. На жаль, в українській реальності таке співіснування українське суспільство не використовує для посилення можливостей та розширення функцій своєї мови, а натомість забезпечує розвиток чужих мов на своїх етнічних теренах.

“Презентую найкращі кейси з впровадження інклюзивної освіти” — *case*: омонімна лексема, зокрема, з терміном значенням у царині медицини, права, граматики, а також 1. “скриня”, “футляр”, “чохол”; 2. “справа”, “випадок”, “обставина”, “стан”; до того ж англійський іменник *case* частіше означає факт, що вже відбувся, рідше — подію, яка може відбутись (ВАУС); “випадок”,

ПРОТИ АНГЛІЗМ

“обставина” (АРС, с. 118),
кейс — *випадок, подія*;

“Працюють *коучі*” — *coach*: омонімна і багатозначна лексема 1. “учитель”; *розм.* “репетитор”; 2. *спорт.* “тренер”, “інструктор” (ВАУС); “репетитор”, “тренер”, “інструктор” (АРС, с. 142), *коуч* — “тренер”, “фахівець, який допомагає клієнтові усвідомити свої справжні бажання і віднайти шляхи для їхнього втілення” (Нові слова та значення: словник. Інститут української мови НАН України; уклали: Л. В. Туровська, Л. М. Василькова. Київ: Довіра, 2008, с. 14), *коуч* — *наставник*;

“ЗНО з історії України: аналіз, *лайфхаки* та поради експертів” — *life hack* “неформальна підказка чи ефективний метод виконання або управління повсякденним завданням або діяльністю; рубати” (*Lifehack*. Режим доступу:); “рубати, робити зарубу” (АРС, с. 338),

лайфхаки — маленька *хитрість* чи корисна *порада, підказка, лайвка*.

Надалі умовні скорочення:

АРС — Англо-русский словарь. 53000 слов. Москва: Русский язык, 1981. 887 с.

ВАУС — Горюх Є. І., Коцюк Л. М., Малімон Л. К., Павлюк А. Б. Великий англо-український словник. 100 тисяч слів. Вінниця, 2011. 1700 с. Режим доступу: https://e2u.org.ua/s?w=bully&dicts=17&highlight=on&filter_lines=on

Від редакції:

Просимо читачів долучатися зі своїми запитаннями до Ірини Дмитрівни Фаріон, професорки, докторки філологічних наук, постійної авторки “Слова Просвіти”.

Невправності в мовних порадах

РЕПЛИКА

Олександр ПОНОМАРІВ,
доктор філологічних наук,
професор

У “Слові Просвіти” (ч. 39, 24 — 30 вересня 2020 р.) подано низку мовностилістичних порад, серед яких і “Ляпсути в слововживанні” мовознавця Віктора Радіонова. Більшість порад слушні, але є й занадто категоричні та ще й хибні.

Скажімо, автор пропонує писати німецьке прізвище *Гегель*, а потрібно якраз навпаки: *Гегель (Hegel)*. Автор виступає проти фемінітивів, послаючись на навчальний посібник “Стилістика ділової мови” Г. Волкотруба та на Постанову Кабінету Міністрів “Про урядового уповноваженого з питань гендерної політики” від

7.06.2017 року. Немає, пише автор постанов, урядової уповноваженої, а є урядовий уповноважений. Відсутні відповідники жіночого роду у всіх складених назвах посад, звань...”

А для мене, наприклад, неприродно звучать вислови *урядовий уповноважений* (коли йдеться про жінку) Лутковська, Денісова й под. Краще б автор тієї стилістики попрацював над виправленням власного й інших прізвищ: Волкотруб, а не Волкотруб, Денісова, а не Денісова тощо. Ніж посилається на рекомендації застарілих стилістик, ліпше б пан Радіонов заглянув в “Український правопис” 2019 року, де читаємо: авторка, дизайнерка, директорка, редакторка, кравчиня, продавчиня, майстриня, патронеса та ин. (С.39 — 40).

Звернення до наших читачів, передплатників, просвітян

Друзі!

Тижневик “Слово Просвіти” — один із небагатьох нині існуючих островів незалежного українського слова в інформаційному морі — за певного “сприяння” нашої влади опинився на межі припинення свого існування. І тільки ми самі, хто любить, шанує і дорожить українським правдивим і об’єктивним словом можемо допомогти “Слову Просвіти”. Будь-яка фінансова підтримка видання — це вагомий внесок в українську справу. Тож подаємо Вам наші банківські реквізити:

АТ “Альфа-Банк, р/р UA 30 300346 0000026002016994001; отримувач: ГО “Всеукраїнське товариство “Просвіта” ім. Тараса Шевченка; код ЄДР-ПОУ/ІНН: 00031756.

Призначення платежу заповнюється платником так, щоб надати повну інформацію про платіж.

Минулого тижня на наше прохання про допомогу для газети “Слово Просвіти” відгукнулися:

1. Галич Іра Петрівна — 500 грн.;
2. Дудикевич О. В. — 400 грн.;
3. Лучнікова Тетяна Францівна — 200 грн.;
4. Служанська Зеновія — 500 грн.;
5. Островська Юлія Михайлівна — 500 грн.;
7. Старюк Н. В. — 500 грн.;
8. Музиченко Олександр Дмитрович — 800 грн.;
9. Слободянюк Степан Мефодійович — 200 грн.;
10. Шмигельська Людмила Миколаївна — 1000 грн.

Петренківське свято у Слов’янську

Тетяна ЛИСАК,
член НСКУ, голова
Слов’янської міської організації
НСКУ, лауреатка премії імені
Михайла Петренка

Організаторами свята є Донецька обласна організація Національної спілки краєзнавців України, відділ культури Слов’янської міської ради, Центральна бібліотека ім. М. Петренка, Слов’янська міська організація ВУТ “Просвіта”.

У заході взяли участь краєзнавці, просвітяни, бібліотекарі, вчителі шкіл та викладачі місцевого педуніверситету, лауреати попередніх років, шанувальники творчості М. Петренка.

Згідно рішення комісії цьогорічними лауреатами премії імені Михайла Петренка стали:

— Харитонова (Талалай) Раїса Петрівна — поетка, член НСПУ (м. Київ) у номінації “Поезія” за збірку “Рівновелика любові”;

— Омельченко Світлана Олександрівна — ректорка Донбаського державного педагогічного університету, докторка педагогічних наук, заслужений працівник освіти України (м. Слов’янськ) у номінації “Популяризація життя та творчості Михайла Петренка”;

— Тішакова (Цимбалюк) Галина Іванівна — викладач української мови та літератури, спеціаліст вищої категорії, старший

22 вересня 2020 року у приміщенні Слов’янської центральної міської бібліотеки імені Михайла Петренка відбулося традиційне Петренківське свято “Живий у пісні, живий у віках”, присвячене 203-й річниці від дня народження українського поета-романтика Михайла Петренка та вручення 9-ї Всеукраїнської літературно-мистецької премії ім. М. Петренка.

викладач Слов’янського багато-профільного регіонального центру професійної освіти імені П. Ф. Кривоноса, член ВУТ “Просвіта” (м. Слов’янськ) у номінації “Популяризація життя та творчості Михайла Петренка”.

Голова комісії з присудження премії, голова Донецької обласної організації НСКУ, член ВУТ “Просвіта” Валерій Романько вручив лауреатам дипломи, посвідчення та нагрудні знаки. Про кожного лауреата показали слайди, представники груп підтримки щиро привітали лауреатів та вручили їм квіти. Лауреатці з Києва поетці Раїсі Харитоновій (Талалай) відзнаки будуть вручені пізніше у Спільці письменників України.

Переможців привітали заступник голови міської ради Юрій Підлісний, завідувачка міським відділом культури Марина Олійник, голова Слов’янської міської організації ВУТ “Просвіта” Ольга Красношок.

Дипломантами конкурсу стали:

1. Перетятко Тетяна Григо-

рівна (с. Антонівка Мар’їнського району Донецької області) за добірку поетичних творів.

2. Узлюк Аліна Ігорівна (с. Антонівка Мар’їнського району Донецької області) за ілюстрацію до вірша М. Петренка “Думи мої, думи мої...”.

3. Тендітна Поліна Миколаївна (м. Лиман Донецької області) за добірку поетичних творів.

4. Магула Ксенія Олександрівна (м. Слов’янськ Донецької області) за добірку поетичних творів.

5. Рухленко Єлизавета Ігорівна (м. Торезьк Донецької області) за добірку поетичних творів.

Присутні слухали вірші у виконанні нагороджених дипломантів. Свято проходило в теплій атмосфері. Лунали пісні на слова М. Петренка “Дивлюсь я на небо...”, вірш “Взяв би я бандуру...”; переглянули слайди, відеосюжети підтвердили, що у Слов’янську шанують творчість Михайла Петренка.

Слов’янськ чекає нових номінантів на Петренківську премію 2021 року!

Чорні лебеді пандемії над світом

Слово до читача

Наприкінці XX — початку XXI століття з’явилися сотні кінофільмів та серіалів США, Великобританії, інших країн (український фільм “Карантин”, 1966 р., поставлений за моїм сценарієм, був одним з перших у цьому ряду), які попереджали людство про небезпеку виникнення смертельної пандемії, викликаной невідомим вірусом — нерідко це був збудник, штучно створений в лабораторії зловмисників. Ці пророцтва-лялалки збулися в 2019-2020 рр., коли світом поширилася пандемія нової, ще небаченої вірусної інфекції COVID-19 (Corona — virus disease, 2019), збудником якої став коронавірус SARS-CoV-2, резервуаром якого є колонії кажанів (летючих мишей) у Китаї. Пандемія охопила понад 180 країн світу, коли захворіло (на початок вересня 2020 р.) близько 30 мільйонів людей, померли 1 млн. хворих.

Пандемія вразила як найбільш розвинені країни світу — США, Великобританію, Німеччину, Італію, Іспанію, так і відсталі країни “третього світу” в Африці, Азії, Латинській Америці. Поширення інфекції поставило під знак запитання розвиток світової цивілізації, різко обмежило процеси глобалізації, а подеколи й спричинили політичну кризу.

Вірус SARS-CoV-2 з родини коронавірусів вмиг став зіркою номер один не тільки серед дослідників-вірусологів, але й перетворився на найпопулярніший мем сучасності, предмет обговорення в світових засобах масової комунікації.

Враховуючи всезростаючий інтерес суспільства до нової, таємної інфекції, слід привітати працю Сергія Комісаренка. Написаний на найвищому науковому рівні всебічний огляд новітніх знань про COVID-19 — від структури вірусу до проблем імунітету і перспектив створення вакцини та ефективних ліків проти цієї підступної хвороби — цей глибокий і вникливий аналіз дає можливість зрозуміти складність завдань, що постали сьогодні перед медичною наукою і практикою охорони здоров’я у зв’язку з атакою на людство нового інфекційного захворювання.

Трудомістка і ретельна праця С. В. Комісаренка, даючи ряд достовірних на сьогоднішній день відповідей, одночасно ставить багато нових запитань, стимулює наукову думку на пошуки нових істин. І в цьому — у формулюванні невирішених проблем COVID-19 — полягає “додана вартість” огляду, який, переконаний, буде уважно прочитаний вірусологами, імунологами, інфекціоністами, епідеміологами, генетиками та іншими спеціалістами, які мають причетність до подолання пандемії.

Хочу сказати, що найбільшою проблемою ефективної боротьби з цією інфекцією в Україні було безпідставне руйнування епідеміологічної і лабораторно-вірусологічної служби; і це в країні, в якій жив і працював фундатор епідеміологічної науки, учень Д. Заболотного, академік Л. В. Громашевський (1887-1980), який розробив учення про “механізм передачі інфекції” — рушійну силу епідемічного процесу. Пишаюсь тим, що був учнем Л. В. Громашевського, довгий час працюючи з ним у Київському НДІ епідеміології та інфекційних захворювань, який носить тепер його ім’я. Повітряно-крапельний механізм передачі вірусу SARS-CoV-2 є найбільш ефективним і забезпечує глобальне і швидке розповсюдження інфекції — подібно до епідемії віспи, легеневої чуми та грипу. Серед учнів Л. В. Громашевського — доктор медичних наук В. П. Жалко-Титаренко — один з найбільш креативних дослідників повітряно-крапельного механізму передачі вірусу, який встановив математичні закономірності розповсюдження інфекції в різних середовищах.

Зрозуміло, що для ефективної боротьби з пандемією необхідно не лише проведення масових лабораторних досліджень зараженості населення вірусом SARS-CoV-2 (як у Німеччині), але й кваліфікована робота епідеміологів з виявлення мікробогнищ інфекції та ланцюжків “хворий — носій — хворий — хворий — спалах”.

Високо оцінюючи наукове і популяризаторське значення роботи С. В. Комісаренка, хочу зазначити, що її автор — одна з найяскравіших постатей сучасної української науки. Знайомий з Сергієм Васильовичем ще зі студентських років (ми обидва — випускники Київського медичного інституту ім. О. О. Богомольця), я завжди з дружнім інтересом стежив за успіхами свого молодшого колеги. Він постійно був і залишається на вістрі найсучасніших напрямів молекулярної

імунології — науки на стику біохімії, генетики, молекулярної біології; його класичні дослідження імунологічного стану тих, хто працював на подоланні наслідків аварії на ЧАЕС, показали — всупереч тодішнім офіційним доктринам — наявність своєрідного чорнобильського СНІДУ, пригнічення імунітету під впливом навіть малих доз радіації.

Пригадую, як я — тоді посол України в США — розповідав про це в Білому домі віце-президенту США і Першій леді Америки — і як уважно вони слухали цю інформацію. А в цей час мій колега С. В. Комісаренко представляв Україну у Великобританії та в Ірландії. Колеги-дипломати розповідали, як яскраво і успішно посол Комісаренко працював у Лондоні, відстоюючи інтереси нашої держави.

Незабутньою залишається робота Сергія Васильовича в якості віце-прем’єр-міністра України з гуманітарних питань, його роль у міжнародному відзначенні трагедії Бабиного Яру (1990-1991), у відновленні Києво-Могилянської Академії та інших важливих акцій.

І ось тепер автор багатьох монографій, понад 50 наукових статей, академік-секретар Відділення біохімії, фізіології, молекулярної біології НАН України, голова Комісії з біобезпеки і біозахисту при РНБО України та голова робочої групи з проблем (наслідків) поширення коронавірусу SARS-CoV-2 в НАН України академік С. В. Комісаренко звернувся до найактуальнішої проблематики сьогодення — пандемії COVID-19, давши нам сучасну наукову інтерпретацію цієї події.

Чорні лебеді пандемії над планетою... Щодня американський телеканал CNN дає короткий вражаючий огляд подій у різних країнах: Данія, В’єтнам, США, Нігерія, Парагвай, Ісландія, Україна, Пакистан, Марокко. Різні континенти, різні цивілізації. І — однакова картина буднів пандемії: люди в масках, госпіталі, сповнені хворими, лікарі в космічних захисних костюмах.

Пам’ятаймо: пандемія ще триває. Боротьба проти небезпечної інфекції — в самому розпалі. Огляд С. В. Комісаренка — драматичний документ цієї боротьби.

Юрій ЩЕРБАК,

доктор медичних наук, епідеміолог, письменник, Надзвичайний і Повноважний посол України (Ізраїль, 1992-1994, США, 1994-1998, Канада, 2000-2003).

Світова коронавірусна криза

Сергій КОМІСАРЕНКО, академік НАН України і НАМН України, академік-секретар Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України, директор Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України, голова Комісії з біобезпеки і біозахисту при РНБО України

Вірус — це просто погані новини, загорнуті у протейінову оболонку.

Пітер Медавар, лауреат Нобелівської премії 1960 р.

Витрати на здоров’я людей — це найкращі інвестиції. (Давно відома аксіома)

Деякі слова про можливі загрози біологічного походження для України

Людство живе на нашій чудовій, можливо, унікальній у Всесвіті, планеті Земля вже багато сотень тисячоліть, і впродовж цього часу ми — люди, — постійно зустрічаємося із загрозами і для нашого особистого життя, і для

існування людей взагалі. Ці загрози можуть бути і різного походження, і різних масштабів, і ті, що були давно, і недавно, чи можуть бути у майбутньому, про що нам можуть підказати наукові передбачення. Загрози можуть бути природного походження — землетруси, цунами, тайфуни, повені, засухи, можливо — астероїди; чи штучного — завдяки діяльності людей, передовсім — як результат глобальних воєн чи суттєвих втручань в навколишню природу. Досить згадати дві світові війни, Хіросіму і Нагасакі, випробування атомних та термоядерних бомб, аварії на Чорнобильській та Фукусімській атомних станціях, знищення лісів у тропіках і т. п.

Одними з найбільш небезпечних для життя і здоров’я людини є загрози біологічного походження, якими опікуються системи біобезпеки у кожній країні. Біобезпека є однією з найважливіших складових загальної системи безпеки кожної держави. Вона охоплює широке коло проблем, вирішення яких, за порядком пріоритетів

для України, повинно мінімізувати всі загрози біологічного походження, які існують чи можуть виникнути в нашій країні. Зокрема, до біобезпеки входить боротьба як з особливо небезпечними хворобами людей, тварин і рослин, так і зі “звичайними” захворюваннями, масштаби яких спричиняють загрози з економічної, біологічної або соціальної точки зору, із біологічною зброєю (хоча і забороненою відповідною Конвенцією, учасниками якої є майже всі країни світу), біотероризмом, із загрозами, що виникають при свідомому чи несвідомому використанні досягнень сучасної біології та біотехнології, що мають “подвійне застосування” (тобто можуть використовуватися і з мирною, воєнною чи терористичною метою, так звані — англійською — “Dual use research”). Біобезпека має також перешкодити загрозами, в першу чергу для людей, але також і для тварин та рослин, зумовленими несприятливими екологічними чинниками, неякісними водами, ліками, харчовими продуктами, генетично-модифікованими організмами, що можуть створювати небезпеку біологічному різноманіттю, тощо. Недарма, країни “Великої сімки” питання біобезпеки виділяють у найважливіший напрям своєї діяльності, а за міжнародними вимогами та рекомендаціями ООН і ВООЗ кожна країна зобов’язана забезпечити своє населення захистом від біологічних загроз.

Із пандемій, які спустошували нашу планету, впливали на існування чи на розвиток цілих цивілізацій, на долю давніх чи більш сучасних держав та міст, а також на поширення релігій, можна згадати, в першу чергу, про чуму, зокрема про три її пандемії. Перша, яку зовуть Юстиніанською, була між 542-546 роками нашої ери. Вона поширилася із Азії чи Африки через Середземне море на кораблях із зерном та щурами до Європи та забрала біля 100 мільйонів життів, що складало понад половину населення цих регіонів і, зрештою, призвела до занепаду Римської імперії. Вважають, що голод, спричинений чумою, та смерть багатьох воєнків завадив Візантій-

ській армії тоді захопити Рим та відновити Римську імперію.

Друга пандемія отримала назву “чорної смерті”, і вона поширювалася знов-таки в Азії, Африці і Європі від 1347 до 1350 року і пізніше із приблизною кількістю жертв 50 мільйонів. Вважають, що вона забрала життя понад чверть населення Європи. Саме під час цієї епідемії люди зрозуміли важливість фізичної ізоляції, і перший описаний випадок використання карантину був у Дубровнику у 1347 році. Поширення хвороби, голоду і злиднів приводило до зневіри людей у релігії, і в багатьох місцях Європи популярність та вплив релігії суттєво впав.

Третя пандемія чуми почалася в Китаї у 1894 році і потім поширилася до Індії (1896 рік) та до США (у 1899 році). Найбільше постраждала Індія, що була в ті часи британською колонією. До 1921 року в Індії від чуми померло біля 12 мільйонів людей, в той час, як в інших країнах світу за цей час — три мільйони осіб. Така кількість жертв та страждання людей на тлі мізерної допомоги від метрополії викликали суттєвий ріст національної свідомості та поширенню боротьби за незалежність Індії.

Нам усім добре відомий вірус грипу, що відвідує нас майже кожної осені та (чи) зими, викликав шонайменше дві пандемії. Це сумновідома “Іспанка” (H1N1) 1918-1919 років

та “Свинячий грип” (H1N1/09) 2009 року. Вважають, що, можливо, одна третина усього населення землі була інфікована “Іспанкою”. Її летальність була понад 2,5% (у сезонного грипу — менше за 0,1%), і за три хвили інфекції загинуло від 50 до 100 мільйонів осіб. У серпні 1918 року, під час другої хвилі поширення вірусу, мутація вірусу призвела до суттєвого збільшення його агресивності із летальністю від 10 до 20%, вражаючи, на відміну від звичайного грипу, молодих і здорових людей. Вважають, що грип

пинено, незважаючи на відсутність ефективних етіотропних методів діагностики, лікування та профілактики цього захворювання, завдяки консолідації зусиль багатьох країн у проведенні безпрецедентних за своєю суворістю протиепідемічних заходів, а також тому, що в геномі вірусу сталася “головна” мутація, коли з його РНК випав фрагмент у 29 нуклеотидів.

У 2012 р. в Саудівській Аравії виникло нове захворювання, яке дуже нагадувало SARS, — середньосхідний респіраторний синдром MERS (Middle East

Respiratory Syndrome), відомий також як верблужий грип. Його збудником був коронавірус MERS-CoV, яким люди заразилися від верблюдів, що також стали переносником вірусу від кажанів до людей. Повторні спалахи MERS було зареєстровано у Південній Кореї в 2015 р. і в Саудівській Аравії в 2018 р. Епідемія MERS охопила 26 країн (передусім Середнього Сходу) і спричинила 2519 випадків захворювання, з яких 866 були летальними (34,4%).

Епідемії SARS і MERS вражали своїми летальними наслідками (на щастя, вони не досягли України), однак наступна епідемія, яка виникла (як офіційно вважають) в китайському місті Ухань у листопаді 2019 р., значно перевершила за своїми масштабами всі попередні та змінила життя людей у всьому світі. Нове респіраторне захворювання здобуло назву коронавірусна хвороба 2019 року — COVID-19 (Coronavirus disease 2019). Його збудником є коронавірус SARS-CoV-2. За три чверті року від моменту появи перших випадків інфікування SARS-CoV-2 вірус поширився у 188 країнах, інфікувавши біля 28 млн людей і спричинивши майже 1 млн смертей.

Походження і будова вірусу SARS-CoV-2

Коронавіруси² вперше було виділено від курей у 1937 р., а коронавірус людини вперше одержали з культури вищого епітелію трахеї людського зародка у 1965 р. До 2003 р. було відомо 10 видів коронавірусів, серед яких були віруси людини, великої рогатої худоби, свиней, гризунів, кішок, собак та птахів. З моменту ідентифікації збудника SARS (2002—2003 рр.) наукові лабораторії у всьому світі розпочали активне і всебічне вивчення коронавірусів. З огляду на те, що SARS виник у Китаї і що саме тут розташоване найбільше природне джерело його існування у кажанів, у китайському місті Ухань було вирішено створити найбільший у світі центр з вивчення коронавірусів, у якому успішно співпрацюють учені з багатьох країн. Тому за останні роки число відомих видів коронавірусів збільшилося в кілька разів: було відкрито нові коронавіруси людини, коней, китів, птахів та кажанів.

Коронавіруси характеризуються широким тропізмом і можуть вражати крім дихальних шляхів печінку, нирки, кишечник, нервову систему, серце та очі. Типова коронавірусна інфекція клінічно проявляється гриппоподібним синдромом та/або кишковими розладами. До появи SARS-асоційованого коронавірусу вважалося, що коронавіруси викликають у тварин досить серйозні захворювання, а в люди-

ни — лише легкі хвороби верхніх дихальних шляхів³.

За ступенем подібності геномів та антигенними властивостями коронавіруси поділяють на 3 групи: а-, б- та у- коронавіруси. Коронавіруси першої групи (збудники перитоніту собак, кішок, інфекційного гастроентериту свиней, коронавірус людини 229E і NL63 та ін.), а також другої групи (збудники гепатиту кішок, собак, мишей, енцефаломієліти свиней, коронавіруси людини OC43 і HKU1 та ін.) спричинюють захворювання у ссавців, зокрема легкі респіраторні захворювання у людини. Коронавіруси третьої групи викликають захворювання у птахів (віруси інфекційного бронхіту курей, качок). Після тривалих досліджень і дискусій коронавірус SARS-CoV віднесли до підгрупи 2b другої групи коронавірусів. До цієї ж підгрупи належать віруси MERS-CoV і SARS-CoV-2.

Отже, вірус SARS-CoV-2 став сьомим відомим коронавірусом людини, чотири з яких періодично викликають гострі респіраторні захворювання, а три — виявилися летальними для людей (SARS-CoV-1, MERS-CoV і SARS-CoV-2).

За офіційними даними КНР, захворювання на COVID-19 було виявлено 17 листопада 2019 р. у 55-річній особі з міста Ухань (провінція Хубей). Перші випадки захворювання пов’язували з ринком морепродуктів в Ухані, однак за даними дослідження, опублікованого в журналі Lancet, деякі люди з числа перших інфікованих SARS-CoV-2 не мали безпосереднього контакту з цим ринком.

Є свідчення того, що людина могла інфікуватися цим вірусом значно раніше (ще в середині вересня 2019 р.), причому ця подія відбулася не в Ухані. Вчені Кембриджського університету провели геномні дослідження понад 1000

А було виявлено (7 з 11 ізолятів) у провінції Гуандун, розташованій за 500 миль від Уханя, однак у самому Ухані переважав вірус типу В. Коронавірус типу С було виявлено у перших інфікованих в Європі, а також у Південній Кореї, Сінгапурі та Гонконгу, однак не в материковому Китаї. Ці дані свідчать про те, що перехід вірусу SARS-CoV-2 від кажанів до людини відбувся між 13 вересня та 7 грудня 2019 р., і сталося це не в Ухані, оскільки в цьому місті до 17 січня 2020 р. майже всі виділені ізоляти належали до типу В.

Геном SARS-CoV-2 на 88% (за іншими даними, на 96%) ідентичний геному SARS-подібних коронавірусів кажанів, однак вірус генетично відрізняється від SARS-CoV і MERS-CoV (подібність становить близько 79 і 50 % відповідно). Припускали, що SARS-CoV-2 походить від коронавірусу кажанів і через якийсь проміжний вид тварин передався людині, потрапивши на ринок морепродуктів в Ухані, з яким пов’язували перші масові випадки захворювання на COVID-19.

Подальші дослідження виявили подібність SARS-CoV-2 на 90% до вірусу панголіна (Manis javanica), особливо значну в ділянці протеїну S, що відповідає за проникнення в клітину. Однак було доведено, що панголіни не є тваринами, від яких коронавірус перейшов до людини. Фактично SARS-CoV-2 є химерою, що поєднує в собі окремі риси коронавірусів кажанів і панголінів, а його походження досі залишається нез’ясованим. Дослідження тривають, але поки що не виявлено ані “нульового” пацієнта серед людей, ані проміжної істоти між кажанами і людиною.

У березні-квітні 2020 р. фахівці детально розглядали можливість штучного походження SARS-CoV-2 і дійшли висновку, що ймовірність цього є надзви-

Член-кор. НАМН України В. О. Іваниця:
“...дуже вдячний за цікаву і чудово написану книгу... Це, як на мене, найбільш інформативна публікація як про вірус SARS-CoV-2, так і про пандемію COVID-19. Буду рекомендувати її викладачам, науковцям та студентам.

І, що дуже важливо, написана книжка так, що буде зрозумілою і цікавою для пересічного читача”

“Іспанка” суттєво вплинув на перебіг Першої світової війни, коли армії Німеччини та Австро-Угорщини більше постраждали від грипу, ніж війська Антант.

Довгим є перелік біоагроз, що можуть викликати патогенними, часто смертельними для людини, мікроорганізмами. Це й Ебола, спалах якої нещодавно ліквідували у Африці, і пріонні захворювання, і Зіка, Марбург, резистентний до ліків туберкульоз, і ентерогеоморфічна кишкова паличка, і африканська чума свиней, і багато інших. Але зараз ми зустрілися, досить несподівано, із вкрай небезпечним і підступним ворогом, майбутню поведінку якого поки неможливо передбачити і проти якого у нас поки немає зброї.

Полювання вчених на коронавірус SARS-CoV-2, що викликає COVID-19: наукові стратегії подолання пандемії

16 листопада 2002 р. в сільській місцевості Фошань (Foshan) провінції Гуандун (Guangdong) на півдні Китаю вперше зареєстрували невідому форму атипової пневмонії, яка вже через 5 місяців поширилася на 37 країн, охопила всі континенти та ледь не стала першою пандемією XXI ст. А 15 березня 2003 р. у зверненні Всесвітньої організації охорони здоров’я (ВОЗ) це захворювання офіційно було названо тяжким гострим респіраторним синдромом — SARS (Severe Acute Respiratory Syndrome). Спочатку SARS називали атиповою пневмонією (синоніми — китайська пневмонія, гонконгська пневмонія) через подібність за клінічною симптоматикою до вже відомих атипових пневмоній. Термін “атипова пневмонія” було введено ще в 1938 р. американським вірусологом і лікарем Хобартом Рейманом (Hobart Reimann) для випадків запалень легень, викликаних нехарактерними збудниками: мікоплазмами, хламідіями та легіонелами.

Збудником захворювання у 2002 р. виявився вірус SARS-CoV з родини коронавірусів, яким люди могли заразитися від цивет¹, що стали переносником вірусу від кажанів до людей. Усього протягом 2002-2004 рр. було зареєстровано 8422 випадки захворювання, з яких 916 — з летальним результатом (10,9%). Епідемію SARS було зу-

Результатом дослідження клітини людини, що переповнена коронавірусами SARS-CoV-2

Результатом дослідження коронавірусів SARS-CoV-2

Результатом дослідження коронавірусів SARS-CoV-2

Результатом дослідження коронавірусів SARS-CoV-2

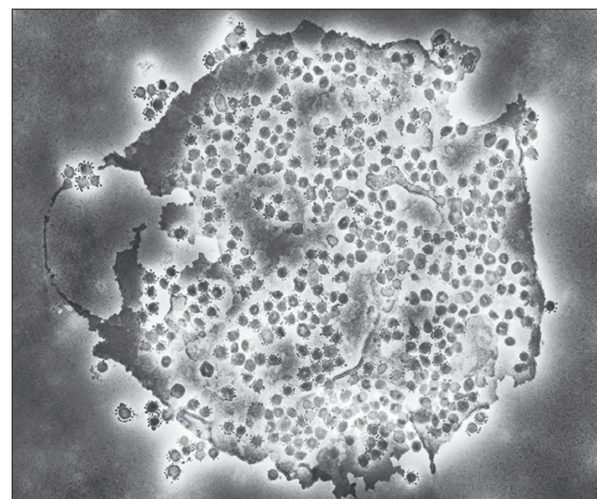

Рис. 1. Електронна мікроскопія клітини людини, що переповнена коронавірусами SARS-CoV-2

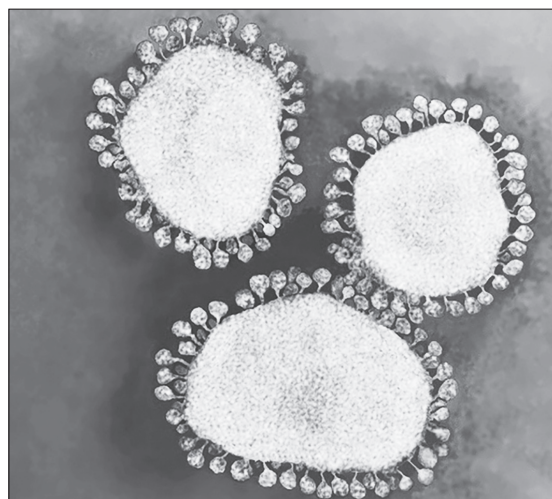

Рис. 2. Електронна мікроскопія коронавірусів SARS-CoV-2

Член-кор. НАМН України Б. М. Маньковський:
“...книжка — дуже цікава і блискуче підготовлена!”

зразків SARS-CoV-2 з різних країн і склали графік поширення вірусу у світі відповідно до генетичних мутацій, які виникали у ньому з часом. Виявилось, що є три типи вірусу: А, В і С, кожний наступний з яких походить від попереднього. Тип А генетично є найближчим до коронавірусу кажанів, і вважається, що саме він уперше інфікував людину. Цей тип було виявлено у хворих із КНР і США, його мутовані версії траплялися також у пацієнтів з Австралії і США. Цікаво, що в КНР коронавірус типу

чайно малою. Дослідження мутацій геному коронавірусів та їхньої еволюції практично беззаперечно свідчать про природне походження SARS-CoV-2. 30 квітня 2020 р. Національна розвідка США також заявила, що коронавірус SARS-CoV-2 не було створено штучно або генетично модифіковано. Однак, незважаючи на це, 3 травня 2020 р. держсекретар США Майк Помпео підтримав думку президента Дональда Трампа і заявив, що США мають докази лабораторного походження вірусу, який нібито розробили в лабораторії в місті Ухань. Та серед вчених цю заяву вважають скоріше політичною, ніж науково підтвердженою.

Далі буде.

¹ Цивети, або вівери, — плямисті нічні тварини, дещо схожі на котів чи лисиць; вони легко приручаються, і в Південно-Східній Азії їх часто утримують як свійських тварин.

² Порядок Nidovirales, сімейство Coronaviridae, підсімейство Orthocoronavirinae.

³ 10—30% респіраторних вірусних інфекцій у людини пов’язані з колонізацією коронавірусами 229E, OC43, HKU1 та NL63 епітеліальних клітин слизової носа та горла.

Наталка ФУРСА

***

Розгризає кавові зерна
жінка-птаха, жінка-комаха...
Осінь пізня. вогко і темно...
Зерна смажені... зерна пахнуть
гіркотливо і солодково —
як прощання з тутешнім світом.
Ніч тече, мов прочахла кава,
у щілини й на смуги злітні.

Жінці-птасі, жінці-комасі
ані вирію, ані скиту —
тільки зерна, затверділи в часі
та обточені чорним вітром...
Затужавіла крапля слізна.
Запеклись німотою крики.
Так не люблять лише Вітчизну —
непозбувно і неунікно...

Це не гріх, що взискує кари, —
просто доля жінки-комахи:
вигризати у зернах кави
світлі діри — для жінки-птахи.
Це не подвиг — зрестися раю
просто неба, що впало вчора.

Просто жінка у хаті скраю
зерна кавові розгризає
і облизує губи чорні.

***

У домі старому багато комах:
в порогах розтрісканих і підвіконнях
мурахи руді — наче вицвілий мак
і чорні — як стиглий невинитий сонях.
У домі старому снують павуки,
завішують двері, зашторюють вікна —
і згуслі до темряви миті й віки
ковтають проміння поламани ікла.

В старому дворі хмелем спійманий дощ
обстукє зелень, мов костур незрячий.
У скриньці поштової — осине гніздо,
під дахом — остигле гніздо ластів'яче.
Приходять вночі молоді їжаки
й стежки проривають у руті і м'яті,
штурхають на ганку порожні миски
і ситих вужів, що послули на чатах.
Імлу з черепиці струсивши крилом,
не висікши й іскри собі на розраду,
замшлий кажан, що шукає житло,
зникає в п'ятні опівнічного саду.

А небо скрипить, наче люстро криве
на кітику місяця, вгрузлого в комин.
Та хтось тут живе, дуже мирно живе —
інакше зірки не стояли б над домом.

День у листопаді

В чорній шибці свіча-одиначка
недовго житиме —
як тоненька цівка молочна
на скибці житній.

Підвіконня заставлю свічками —
хай скло подвоїть.
Проїдись, молочко, в вічну пам'ять —
зроби живою!

Скиба аспідна зводиться хлібно,
та жалить крихтами.
...Ох, не всі свічки горять рівно...
Хто тут дихає?

...ані вирію, ані скиту...

Наталка Фурса (1964, Полтава) — поетеса, прозаїк. Закінчила факультет журналістики Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (1986). Довгий час працювала за фахом у засобах масової інформації, редактором у видавництвах.

З 2011 року мешкає в селищі Ромодан на Миргородщині (Полтавська область), на творчій роботі.

Автор семи поетичних книжок: “Окрик” (Київ, 1993), “Дар Любові” (Полтава, 1997), “Страсті по Страті” (Полтава, 2000, 2001), “Необлітане небо” (Полтава, 2002), “Нічого, крім повторень” (Київ-Хмельницький, 2004), “Пилок і пил” (Полтава, 2015), “...ані вирію, ані скиту...” (2020, Полтава), а також книги малої прози “Зінське щеня” (2017, Полтава).

Член Національної спілки письменників України (1997) та Асоціації українських письменників (2001).

Триптих про вибір

1
Ти десь — між *азом* і *ятем* —
шукаєш, куди примостишся?..
Найперші — завжди розп'яті,
а другі — святі апостоли.
А далі — розмито межі —
юрмою йдуть послідовники:
надійні, та обережні,
покроплені і покровлені.

За ними котяться круглі,
що завжди сповзають в колії:
ім байдужі перші й другі,
ім рідні — лише впокоєні.
А в самім кінці — затяті,
яким вже втрачати нічого, —
забуті всім світом *яті*,
апостоли болю й відчаю.

2
Останній — смішний. Бо вірний.
Як Перший, він завжди крайній.
Обох до найвищої міри
засудять у ріднім краї.

Над Першим побачать німба,
як сонце зайде за обрій.
Народ вина переключіла,
вином причастившись добрим.

Його наливатимуть другі,
шукаючи серед третіх
таких, що згодяться в слуги
й служитимуть їм до смерті.

Коли ж розкотяться світом лукаві,
що волі хочуть, за ними
бігтиме слідом
Останній —
з вишкіром вовчим.

3
Не хочеш ніким? Апострофом?
Абетка — ченцева вервиця:
обкрутиться і неспіхотом,
як завжди, на *аз* повернеться.

***

Не ждїть пророків із чужих країв:
на Соловках нема вже солов'їв!
Гойдають пташенят, сліпих і кволіх,
Вітчизни упосліджені гаї —
і ті малята вже зривають голос.

Не навчені співати оди лжі,
із Соловків не вернуться мужі:
їх принесли, холодними, додому —
і землі розступилися чужі,
а власну й досі злякано судомить.

Героям — слава, пам'ять... і хрести!
Раз укопати — більше не нести,
і можна розговлятися на майдані...
Горить калина — стидно їй за тих,
осолов'їлих, що піють осанни.

Заблуди блудять і в своїх краях...
Іуди приручають солов'ят...
Торгують свіжим лавром златоусті...
Осика не тремтить, бо нічия:
немає крайніх навіть для мотузки.

***

Дякую, Боже, що дав мені жорна і дві руки,
гори каміння, і скелю високу, і дно ріки —
маю роботу, маю опору й спочити де.
Може, це й добре, що все дарування твоє — тверде.
Може, це ласка, що Ти мені крилець легких не дав:
хліб — із каміння, яке обмиває Твоя вода —
сіра вода, що під вечір рудою завжди стає,
й синя вода, що її моє серце уранці п'є.
Дякую, Боже, за мішь, що у душу мою тече.
Мабуть, Тобі, усесильний, потрібне моє плече
й руки мої, щоби жорна важенні крутили ці,
й губи мої, щоби у них випікались Твої хлібці:
щоби робились як сонце чи місяць, що уповні,
щоб золотими ставали слова Твої кам'яні.

Дякую, Боже, от тільки звільни мене од змії,
що наливає щоночі отруту в уста мої.

***

Очі із вирви не бачать світла.
Боже, свічу затепли — пора...
Як обіймають могилу квіти...
Вічний підводиться із одра!

Очі уздріли: п'їтма — по краю...
Де ти, Любове? Меча подай!
Ржаві шаблі ковилу стинають...
Маки яріють... а кров — руда!

Вітер-ординець чигає в полі...
Дай же, Вітчизно, сталевих крил.
Бо виповзає зі скиту — воля.
Бо наповзає війна — згори.

***

Усі вірші збулися. Сьогоднішні збудуться завтра.
Боже, рота зашій мені, руки мені відрубай, —
щоб не сміла ні слова лихого у світ проказати:
вже і хмелю — по вінця, і реготу — через край.
Вже і гніву — по войну, і крові — по горло й губи,
вже і шансів — як петель, а в'язу немає кінця.
Цей годинник заведено, мабуть, лише на згубу —
бо півнів на заклання змінила дурна вівця.

Вона зветься “надія”. Вона вже давно без вовни.
Йде оракулам в руки, натомлена від погонь,
бо, одбившись од гурту, прибилась лише до слова —
до чужинського слова, що любить лише вогонь.
Що вона їм розкаже? Що за неї розкаже тіло?
Що повідає кров — тим, хто віри і їй не йме?..
Місяць виг'є червоне, залишиться вишкір білий —
в чорну ніч, крізь яку тільки вітер північний дме.

***

У Господа скінчилися дива.
— Робіть самі. Я вже зробив достатньо.

Горить — не гріє древня булава.
Не купина! Палімо хлів і хату.

Погріємось. Потім, у золі,
шукатимемо крайніх між голоти
і дзвонарів:

О Боже, ми ж не злі.
Це все — лукавий, це його робота.
Його карай. А нам, слабким, прости
й верни на шлях, яким іти повинні.
Обабіч — бачиш! — вже стоять хрести.
Пошли ж нам чуда ще... заради Сина!
А ми тобі — в одну з квітневих днин —
і писанку, і паску, й грошенята...

— У мене вже скінчилися й Сини.
Тож зрадуйте своїх — і розпинайте.

На вічне материнство Елегія

Яка ж ти баба, ну яка ж ти баба?!
За сто років дитя не привела!
Ліна Костенко

...Ото й скам'яніла, як час надійшов родити.
Прощально степи темним поглядом обвела.
Не злязять із коней на землю ні муж, ні діти.
Свистить над ковилами спрагла грудей стріла.
Нахромлює сонце, бо сонцю летить назустріч,
роздмухує куряв розпечену заметіль.
Ітам, де промчать вони, — тільки кургани й пустки,
і довгі віки тягне згарищами відтіть.

А хто їх жене? Вільна воля чи дух наживи?
Історія — жінка з душею кочовика?
А баба — родила, ростила, була щаслива,
допоки тримала синів на своїх руках.
Та щойно зіпнуться на ноги — коня шукають,
і вже їм за матір — свобода, й нема землі.
А ти — знов народжуй! І знову це буде — Каїн
з тавром невитравним бездомника на чолі.

То скільки могла материнська душа терпіти?!
Ви скажете: звичай. Та красна ж йому ціна:
ховати синів по світах — і потому жити,
віддавши молодшим їх сидла та імена.

Важенні кургани — не стіни, живих не спинять.
Нашадки шукатимуть тут не кістки — гроші.
Та може вона врятувати одного сина —
того, що в утробі і ще не продав душі
ні волі, ні злату, ні кровній стрілі із лука,
ні дикому степу, що кличе в новий набіг.
Він лишиться в ній — і його не назвуть онуком
ні скіф, ні сармат, ні татарин, ані печеніг.

Ото й скам'яніла, коли підійшли пологи.
Живіт обхопила, оберперлася об курган.
Летіть, божевільні, туди вам усім дорога!
А я заважка вже для лету і диких мандр.
Я буду отут, де могили під ковилою,
де кості синів, їхніх коней і вірних слуг.
Це — наші кінці,
а початок — навек зо мною:
його у мені не здолає ні час, ні лук.

Я буду на чатах, мов знак на майбутній мапі,
як спомин єдиний про те, що і ви — були.
Чому я лишилась? А що залишалось бабі?
Варити отруту для мужниної стріли?!
Чому не родила? А що б це змінило в світі?
Сини — за батьків. А за матір — одна земля
(оця, підо мною, чужа, та віднині — рідна,
бо в неї з синами своїми вростаю я).
Хай мертві упокояться — там. А оцей, в утробі,
щасливень, який не родився й не сів кров,
хай жде — у мені — будівничих і хліборобів,
допоки не зійде на крові братів — любов,
і вродить безстрашно, бо вже їх не буде в світі —
отих, що набігами витопчуть навіть рай.

Ото й скам'яніла, як час надійшов родити.
Та що це змінило? — Родила її сестра.

***

Я розбилась об неба твердь,
та земля була тепла й пухка.
Пролилася гроза в четвер —
затекли ручаї в рукав.
А у п'ятницю з рукава,
що не зміг обрости пером,
в тишу висіялись слова —
у надії зійти добром.
А в суботу, у день тяжкий,
розкотилися знову громи:
гострий полиск Його руки
знак подав, що не буде мир!
А в неділю гули церкви,
й по неділі, вночі і вдень.
І хрестилися рукави,
і мовчали слова пісеня.
І святилась водою — війна,
і трошила вода льоди...
І зривалися з темного дна
вічні риби — зрестися води! —
і гойдали небесну твердь,
сонця сіпаючи поплавок.

А стояла поодаль смерть,
утираючи рукавом.

***

Чого боятись? Ти ж не Каїн.
Ти батьків син, ти любий син!
Що б не шукав ти між чужин,
тебе прощають — і чекають.

І, здобривши чужі ґрунти
та заслуживши свинопаса,
ти вернешся — і станеш газда!
Й тобі до ніг падають брати,
і мати, і уся родина,
що не зрікалася вітчизн.

Бо блудний син — найвищий чин
у нашій славній Україні...

***

Стебла в ріст!
А корінню — гнити...
Нічого нового, нічого ефектного:
приміряють краватки вчорашні діти,
шиють костюм дерев'яний — мертвому.

“Життя триває” — банальніше тризни.
Луна розносить і гімни, і лайки.
Угноєну грядку звемо Вітчизною.
За вкраденим морем ридаємо чайками.

Бадилля, задарма віддавши працю,
маскує дощем довгий шлях додому —
у ґрунт, де холодні кістки козацькі
втішаються спокоєм і невідомістю:

недосліджені, в музеях не виставлені,
етикетками не марковані,
не захвалені і не висміяні,
як належить, смертю впокорені.
Найліпша доля!

А корінню — гнити,
щоб твердь ставала м'якою і творчою...

Чим допоможеш щасливим дітям,
яким дорослішати не хочеться?

Балада про Телесика

Ач, летить! Птаха горда, вільна:
хмари креше, бо крила сильні —
можуть весь обійняти світ...
Ой, Телесіку, бідний хлопче,
вона й знати тебе не схоче —
бач: корона на голові.

— Ми з тобою, безкрилий, різні.
Я несучи на собі вітчизну.
Важко й так — не обтяжуй слізьми.
Нехай тебе задні візьмуть.

О, летять! Тихі, гарні, милі.
Трохи нижче, і вужчі крила —
сон погойдують голубий.
Ой, Телесю, зберися з духом.
Не гукай! Не захочуть слухать:
ближче вух у таких — дзьоби.

Ми з тобою, безхатку, різні.
Ми шукаємо десь вітчизну —
не розходяться хмари грізні.
Нехай тебе рідні візьмуть...

Ох, летять. Це не крила — стяги
за собою у небо тягнуть,
а на лапах — багно і слиз.
Ший довгі й тонкі, як спиці,
одвертають безликі лица, —
бо не хочуть дивитись вниз.

Ми з тобою — рідня. Молися.
Тут, за нас, щоби ми — спаслися.
А тебе рятувати — пізно!
Нехай тебе... кутні візьмуть...

***

Не треба крил — я відлітатиме буду:
в прощальні співи надто вітер студить,
вітальні співи не звучать ніде...
Я цій землі не як осколок в грудях —
як зерня, що й загибав пережде.

А мо', комашка, та, яка неквапно
їй тіло й душу розігне у лапках —
щоби пухка зробилася й легка...
А в зиму стану каменем — як крапка
в кінці її завітного рядка.

Та навесні відтану — наче крига,
яка ріку від лютих стуж прикрила, —
і потечу, й умину, й напою.
Прийми мене в свої глибокі жили —
ще встигну налітатись... у раю.

***

...ми, маленькі рибки (pisciculi), народжуємося у воді,
подібно до нашої Риби (ixthiv) Ісуса Христа,
і, лише залишаючись у воді, будемо врятовані.
Текстуліан

Хапнула повітря — і досить?
І знову на глибину?
Весна так схожа на осінь —
узимку не спом'яну
у стужній річці заснулий,
де віком укривється рік,
де тіло замре — в намудлі
і тільки більмом — д'горі...

Де буде душа — питаю
у Бога, що попустив.
Без зав'язі облітає
цей квітень, що труту спив!
Крижинки пелюста жовкнуть,
крижинки роси — течуть.
Не річка життя, а бовтя,
не течія — каламуть.

А де та вода, що світлом
світ поїть — як молоком? —
Руками тягнись за літом —
як рибина за гачком.
Та кров на моїх долонях,
і скапує на плавник.
А ніч забиває в скроню
іржавий цвяхок вина.

І з ним я шукаю тверді —
отам, де її нема!
Де кляпи в роті розверсті
вганяє туга пітьма.
Де глибоко — та не мудро...
Де віком льоди стають...

Де в жили тече цюкута —
останнє, що мудрі п'ють.
Останнє, що звуть любов'ю,
бо знають: по їх слідах
хтось прийде на риболовлю —
пробити більмо в льодах...

Дягитих про хрест

1
Цей хрест на осонні, що держить небо
над світом — як віко сине,
тримає хтось інший, сильніший за тебе,
й чекає тебе на зміну.
А ти вибираєш щасливі миті
з трави — як сунічки пізні.
Та коси твої — рве на клоччя вітер,
та ноги твої — у ярах розритих,
а вік — у часах Вітчизни...

Сьогодні сліпа, вже завтра — нещадна,
цю землю кров напуває.
Невдячна пам'ять навіть нащадкам
всі стигми не відкриває.
Однак лиш здається, що все — повз тебе —
заблуду, що світом нудить:
то цвіт обрива, то ламає стебла,
шукає для пліч невагоме небо
й суніці у жмені студить...

Ті ягоди — ярі, й дарма, що дерен
прогризли кроти і миші,
тут вічно живі тільки ті, що мертві, —
і мертвими стануть прийдешні.
Їх ловлять в капкани короткі миті,
їх труять сунічні соки.
А ген, на осонні, стоїть як влитий,
не видимий зайдам і блудним дітям,
для кожного — хрест високий.

2

Боже літо довше за вік, вік —
більший за біографію...
Ти вибираєш для себе світ —
як у атласі з географії,
як горобчик — розкішний сонях,
чи як грушку — осиний рій.
А обрій — від скроні до скроні...
А хрест росте на осонні —
від “завжди чужий” до “твій”.

Бог хова до пори меча.
Світ на щита присідає боязно.
Ти вибираєш для себе час —
щоби радісно і безболісно.
Горобчик спиває сонях...
Грушку висмоктує рій...
А обрій стуляє скроні,
а хрест рамена холодні
лаштує під розмір твій...
Біографії — досить тире
перед цифрою невідомою.
Історії чхати — умер, не вмер, —
вона пише крапками й комами.
І кожен в годину тиху
в підніжжі свого хреста
смакує сунічку стиглу —
й не бачить небесну стигму
у обрїю на вустах...

***

Тут кінець. Не ходи далі.
Григорій Сковорода

Тут — межа. Раз нема любові...
Земле, всотуй останню краплю...
Відридають за нею вдвоє —
і уродиться пісня завтра.
Тіло — кісткою, війна — круком
гостро зирить в лякливі душі...
Щедро сходить нова наука:
раз не хочу — отоже не мушу...

Душі в тілі кортить пожити —
бо чи зійде те Царство Боже?..
Та приходять Г осподь шолїта —
і знаходить Іуду в кожнім.
І, скривавлений, молить:
— Отче,
пронеси... не пролий даремно...
Цей нарід лиш співати хоче
над кістками, що тримають землю.
Ті могили, які всотали
кров оту, що уже не верне,
цей нарід придавив містами
і засіяв отруйним зерном.
А на свіжих, пухких і теплих
(ше й віночки не захолили),
вже співає: то “Степом-степом...”,
то про ту, що не вмере ніколи...
Гарно так... про любов і жалі...
про святу невмирущість Нашу...
Пронеси... Хай піють і далі...
І не п'ють із Моєї чаші.

***

У міських непролазних джунглях
б'ються бубнами віщуни,
і показують ситі дулі
бог торгівлі і бог війни.
Йдуть гарячі тропічні зливи,
знов гряде тектонічний зсув...
Світ забув, коли був щасливим
і чи справді таким він був.
Сіє стронцієм рута-м'ята,
тануть втомленим полюси,
кожна вулиця, мов Хрещатик,
вздовж покопана й навкоси...
Все розгадано, все обжито
і обстежено все до дна?
Чому ж прірва і досі в житю
нас заманює — й поглина?

***

Підводься. Виходь. У полі
війн когось та зустріне.
Нема половин у волі,
та вільний завжди із тінню, —
отже, їх уже двоє.

Увечері тїнь укриває —
ковдрою, із головою.
І поки ота голова є,
себе не роздвоїть війн —
тримає серце в неволі.

А вранці, коли світило
зриває його із ложа,
він обмацує душу й тіло:
що вона хоче —
і що воно може,
щоби лишитися цілим?

***

тиша —
як перед вибухом
страшно — як перед строем
в кожнім
надія випекла:
Боже
постій за мною

потім
як все вже станеться —
потом
кров'ю
сльозою —
послух
об стрій огранитися
й поступ
почне — травною:

кожне
стебло — до дерева
коштом
води живої

можеш —
прикрий хоч мертвого
Боже
якщо Ти воїн

***

Увіруй чи поворочи
у час досвітній...
Шукаю рідних між чужих,
шукаю рідних.
Кров проростає крізь зело,
а тромби — множить,
і сміх роздвоєним жалом
стримить у кожнім.

Мій світе, світочку, світку
немає місця...
Горить черешня у садку,
горить безслізною.
При ватрі вечора і дня,
при варті ночі.
Ніхто весну не зупиня...
Ніхто й не хоче.

Я, мабуть, наковталась снів —
димів — по комин...
Я та зима, якій в весні
немає дому.
Їй треба йти, текти в сліди
пустою кров'ю —
чи просто пам'яттю води,
що снить любов'ю...

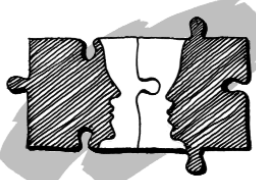
Вода по руслу, як сліпа,
стікає в море —
і береги пече ропа,
од горя чорна!
Вода в розколинах біжить —
од зіль, що квітнуть...
Шукаю рідних між чужих —
гукаю рідних...

***

З цієї клітки простору і часу,
де тяжко всім — і з лихом, і з добром,
ми вийдем разом...
чи загинем разом,
залишивши землі кривавий тромб —
могили братську...
Чи ворожу, брата?
Кому проститься: вольному? рабу?
І чи земля зуміє розпізнати,
кому — калину,
а кому — вербу?

Хто хоче придбати книгу
Наталки Фурси “...ані вирію,
ані скиту”, може звернути-
ся до авторки безпосередньо:
телефоном — 097 76 09 405,
електронною поштою —
nataalkafursa@ukr.net, або в
мережі Фейсбук.

«Піккардійська Терція» про любов: до музики, людей, Батьківщини й не тільки

Інтерв'ю Людмили Пустельник з Володимиром ЯКИМЦЕМ, художнім керівником відомої вокальної формації

Протилежно станеться лише тоді, коли народ України – не дай, Боже, – постане перед вибором: незалежність, але, ймовірно, не дуже добре життя, і дуже добре життя, але без незалежності. Якщо вибір станеться на користь другого, тоді цей мій оптимізм згасне. А наразі – ні.

“Концерти “кіркорових” та “баскових” на Сході – щоб люди не почали думати”

– Згаданий Вами вибір свого часу зробили мешканці нашої Сходу, і відтак він став ОРДЛО. “Піккардійська Терція” встигла виступити там ще до того, як виникла ця аббревіатура. Як гадаєте, чому так сталося? І чи стане Україною не лише формально колись?

– Давайте розкладемо всі крапки над “і”. Донбас став ОРДЛО за чималої допомоги Росії. На цьому треба наголошувати, зараз це питання якось обминається і применшується. Все йде до того, щоб перевести його в площину громадянської війни, якої там нема. Чому він, Схід, перетворився? По-перше, йдеться про створення такого собі анклавів в Україні. В таких регіонах є свої місцеві князьки, з якими офіційна українська влада намагалася не боротися в розумінні дотримання законності, а домовлятися в розумінні олігархічних інтересів, щоб не заважали. Тобто, “ми вас не рухаємо, а ви нас тут підтримайте”. Це був певний внутрішній колабораціонізм.

По-друге, страшний вплив російських медіа, пропаганди, будь-чого. Але це, знову ж таки, – не тільки їхня проблема, бо в усіх наших загальноукраїнських телеканалах є частка російського. Про це всі знають, але мало говорять. Однак, чому там ці телеканали спрацювали більше, цього не можемо зрозуміти.

Нарешті, ефект створення, так би мовити “надлюдина”, саме в лапках. Що “ми тут вкалуємо, а вони там на Україні живуть за наш рахунок”. Це втовкмачувалося в голови, що “без нас ані – нікто”. До того ж, соціальний аспект. Я згадую 2013 рік, коли ми приїхали в Луганськ, після концерту підходили люди і каза-

ли: “Знаєте, таке враження, що нам навмисне привозять сюди “на шару” “кіркорових”, “баскових” та їм подібних – тільки задля того, щоб люди тут не почали думати в принципі”. Може, це теж було однією з причин. Хоч, мабуть, є і наша певна вина – маю на увазі українських виконавців. Треба було на чомусь, можливо, не заробити, але зайвий раз туди поїхати. Але мушу визнати, що наш колектив в Донецьку бував достатньо часто. Починаючи з 1993-го і до 2014-го – принаймні, раз на 2 роки ми там виступали.

– Глядач на Сході до війни – яким він був?

– Я би одразу хотів розмежувати – людей, що там живуть, і глядачів, які приходять на концерт. Ви ж розумієте, що наші виступи відвідують, зазвичай, шанувальники. І, можливо, ті, кого запросили разом з собою, чи хтось випадково побачив. Але відсотків 60 – це прихильники, які знають, на кого вони йдуть. В нас проблем не було – і зал разом з нами співав, і нікому з гурту не треба було переходити на російську мову, щоб бути зрозумілими. Я не можу тут якось відокремити – “східний слухач” і “західний слухач”. Ми також ніколи не ділили публіку на “іноземну” і “місцеву”. Я завжди кажу: який зал не пішов за тобою, то це саме з тобою шось не те. І не буває так, що в залі – лише ті, хто тебе ні разу не чули, чи кому не подобається твоя музика.

Слухач на Сході влячний. Можливо, не завжди там були повні зали. На таке особливо й не сподівалися, бо розуміємо, що ми – не “Океан Ельзи” чи супер-пупер розкручена група, яка збиратиме стадіони. Але особливо влячний тим, що прийшли до нас в 2014-му – в куртках, які потім зняли, а під ними – вишиванки. Були жовто-блакитні прапори на концертах... Ми дуже цінуємо, що тоді на концерт у Донецьку приїхали глядачі з Маріуполя, де наш виступ саме скасували, бо там вже була окупаційна влада.

(На той момент Донецьк ще не перебував під контролем сепара-

тистів – ред.). А інша частина маріупольців, які тоді купили на нас квитки, дочекалися нашого концерту в їхньому місті в 2016-му – коли це був уже вільний, український Маріуполь. З квитками 2014-го спокійно можна було потрапити в зал на “Піккардійську Терцію” в 2016-му.

Я не буду розмежовувати глядачів чи когось звинувачувати, а хочу лише подякувати тим, хто приходив на наші концерти.

– Що таке війна для артиста?

– Війна не має національності: гинули українці, росіяни, німці, євреї, американці, поляки, татари... Війна не має родини: гинули батьки, брати, сестри, сини, дочки... Війна не знає вікового цензу: гинули старі, молоді, діти, немовлята... Війна не ділить людей за фахом: гинули інженери, музиканти, лікарі, банкіри, політики, малярі... Гинули всі! Війна ніколи нічого не створила, а тільки руйнувала... Руйнувала все!

В першу чергу, війна несе духовне спустошення – люди змінюються, і зовсім не в кращий бік. Щоб позагоювалися рани, потрібні час і розуміння, а воно відразу не настане. Наслідки відчуватимуться ще дуже довго. Подивіться на Сербію, Хорватію, Чорногорію...

Інша справа – з якого боку ти на тій війні. Якщо захищаєш власні будинок, сім'ю, пам'ять, ідентичність – мені здається, що так вювати легше.

Нам в травні 2014-го в Донецьку теж було страшно, але ми якось це зробили – виступили там з концертом, також і в Луганську.

“Проти російського шоу-бізу в Україні – але як громадянин, не як артист”

– Що думаєте з приводу повернення російського шоу-бізу в Україну? З чим можливо (варту?) боротися артистам самотужки, коли держава – або осторонь, або підтримує таке явище?

– Боротися з цим мають не артисти, а суспільство, воно ж – опора держави. Не раз читав в Інтернеті, що до нас збиралися привезти російських артистів, але потім, після скандалів, відмовлялися. Хоч, можливо, десь на Сході – і ні, в якихось нічних клубах такі виступи й відбулися.

А тепер подивіться, скільки різної сучасної (і не тільки) української музики з'явилося протягом останніх років! Навіть, якщо не вся вона – україномовна. Тим не менш, ми поступово стаємо самодостатньою музичною та культурною державою.

Що мені дуже подобається в поляків: попри те, що англійський, американський шоу-біз впливає на всі країни, у них на радіо й телебаченні так – дві пісні польських, ще одна – іншомовна. Поляки розвивають свою культуру. Нам потрібно рухатися в

Епітетів про унікальність та творче довголіття цього колективу можна підібрати багато. Та всі вони, як не крути, звучатимуть неоригінально – саме завдяки унікальності “Піккардійської Терції”, шанованої вже не одним поколінням. Це, даруйте за пафос, як намагати описати словами гірський краєвид. Чудово розуміючи, що слів належно передати побачене не вдасться – справа невдячна. Тож скажу лише, що спілкуватися з лідером формації, Володимиром Якимцем – це так само класно, як слухати концерт “Піккардійської Терції”.

Ми поговорили про: війну на Сході, українську долю, протистояння російському шоу-бізу, політиків, випробування часом та славою і тих, задля кого артисти виходять на сцену – нас із вами.

“По-європейськи” – це не лише “їдемо в НАТО”, але й ставлення одне до одного”

– У мене склалося враження, що “Піккардійська Терція” – принципово поза політикою. Вас непотіжно на виборах, і від вас нечутно заяв з приводу. Виправте мене, якщо помилюся, або розкажіть, чому.

– Не можу сказати, що це яєсь принципове питання... Творчість для музиканта – це першочергове, і, якщо він починає мінати її на якусь співпрацю заради політики чи грошей, це автоматично означає, що творчістю він займатися перестав, а розпочав бізнесом. Інша справа, що ми ніколи не втаємничували своїх політичних уподобань, завжди їх висловлювали. Ви можете підняти всі наші інтерв'ю чи виступи на підтримку певних політичних сил і чудово зрозумієте, що наша позиція є сталою від самого початку створення колективу.

Якщо говоримо про принципи, ті, що в політичному розвитку країни та її майбутньому, то вони такі, якими були й раніше. Це, звичайно, Євросоюз, НАТО, європейський рівень життя, а також європейська культура й освіта і ставлення один до одного.

Стосовно ж того, що “Піккардійська Терція” принципово не займається політикою, я, знову ж таки, можливо заперечу самого себе: нема ні музики без політики, ні спорту, ні поезії. Нічого без неї немає. На жаль, а, може, на щастя, кожен свідомий громадянин має розбиратися в політичному житті своєї країни,

якщо він не є байдужим до цієї країни.

– Колись Ви висловилися, що маєте оптимізм з приводу змін у свідомості громадян у зв'язку з Революцією Гідності. Цей оптимізм у Вас ще залишився – після всіх подій, що минули відтоді?

– Я не перестав бути оптимістом і не припинив вірити в те, що свідомість змінюється. Бо цей процес продовжується. Але ці зміни не можуть бути за помахом руки чи розчерком пера. Зміни в свідомості – вони полягають у часі і в конкретних керованих поступальних рухах.

Всі згадують приклад Мойсея, який 40 років водив свій народ по пустелі, і тільки після того створилася нація – а не просто народ. У нас же, якщо брати всю країну, то 70 з копійками років – на заході України трохі менше – але все одно, нас виховували в зовсім іншому менталітеті. В інших правилах, стилі, життєвих принципах – це все не можна змінити одразу.

Завжди згадую референдум 1991-го року, коли 90,32% відповіли “Так!” незалежній Україні, але знову ж таки: це був певний романтичний крок людей. Тоді ще не все розуміли, думали, що ось так просто – і почнуть жити по-новому. Потім, на жаль, роки, які, можливо, були втрачені... Або, навпаки – саме вони виявилися потрібними, щоб зрозуміти – нічого так легко в житті не дається. Гадаю, що люди вже почали це усвідомлювати – що від них шось залежить.

Інша справа, що далеко не завжди мені подобається вибір, який вони роблять, але не варто також забувати про їхнє право на цей вибір. В тому числі, й вибору майбутнього для себе та своїх дітей.

У мене є оптимізм. Я дивлюся на те, як змінюється культура спілкування. Згадую 15 років тому цю ж саму, наприклад, між водієм та пішоходом, і те, що відбувається зараз: небо і земля. Дивлюся, як поступово стають чистішими міста. Хоч, знову ж таки – ідіотів та дебілів в кожному місті є достатньо, і цей мій оптимізм, можливо, їх не стоїть. Але є добро і зло, чорне і біле, добрі й погані люди – все пізнається в порівнянні. Та я ні на йоту не втратив оптимізму.

тому ж напрямку; в нас — велика країна.

Якщо не говорити про моральний бік справи, а лише про економіку, то це — великий ринок збуту. Сюди можуть заходити будь-хто — і американці, й росіяни, й англійці, й поляки, можливо. Я би навіть хотів, щоб вони зайшли — щоб не тільки зі сходу бою кордону надходила музика. Щоб були угорці, словаки чи хорвати — прошу дуже, нема перешкод. Але на даний момент, коли йдеться про тих російських артистів, які підтримують політику свого керівництва, для яких Україна — ніщо — я, звичайно, проти їхніх виступів у нас. Та не як музикант і їхній потенційний конкурент, а саме як громадянин України, як частина суспільства.

— **Свого часу ваш колектив брав участь у програмі “95 кварталу”. Яким запам’ятався його колишній шеф?**

— Питання в тому, що колишній шеф 95-го кварталу зараз — президент незалежної держави України. І я би зараз хотів уникнути будь-яких умовно-суб’єктивних оцінювань теперішнього президента. Перестане він бути президентом — відповідь на це ваше запитання.

Неважливо — він мені може подобатися, чи ні, але 73% тих, що голосували, зробили вибір на його користь. Вони є громадяни України, як і я. Час дасть відповідь — був цей вибір помилкою чи досягненням. На даний момент — це все, що я можу сказати.

— **Тоді спитано інакше: чи Ви, як артист, відчуваєте, що В. Зеленський переймається українською культурою?**

— Мені далєбі не вся його теперішня політика подобається. Але я також розумію, що там, поруч з ним, на жаль, багато людей, які не мають керівницького досвіду. Це ж не заводом керувати, фірмою чи навіть творчим колективом — а державою. Тебе не призначили, і це не тендер виграти чи конкурсу на голову наглядової ради — бо саме обрали на найвищу посаду. Єдине, що тут скажу: дай, Боже, щоб теперішнє керівництво вчилося на своїх і, головне, на чужих помилках. Останнє — легше, бо менше болить. Подивимось.

Минув рік. Скажемо так — кардинально негативно на українську культуру це поки не вплинуло. Є інформація, що можуть внести зміни до Закону про мову — цього я би дуже не хотів (На сьогодні вже відомо, що Верховна Рада відмовилася від планованих змін щодо статусу української мови в Україні — ред.). Можливо, розмови на цю тему — це також зондування ґрунту: як люди це сприймуть?

Перед тим п’ять років було обрано правильний вектор для розвитку української культури. Знову ж таки — хотілося б, щоб наші керівники менше робили помилок і розуміли: не “95-м кварталом” єдиним Україна живе. Як-от збираються прийняти новий закон про ЗМІ, запровадити відповідальність за розповсюдження неправдивої інформації. Що може стати добрим засобом для того, щоб перекрити шлях для вільного висловлювання думок. Істина ж народжується в полеміці, а ЗМІ мають певну владу. Тим часом, як їхню прихильність можна заслужити справами, а не закручуванням гайок. В цьому відношенні мені дуже сподобалася реакція суспільства на цей законопроект — вона дозволяє сподіватися, що, швидше за все, в тому небажаному вигляді згаданий закон не буде прийнято.

Дуже прикро, що одним з авторів цього законопроекту виступив Олександр Ткаченко, колишній керівник каналу “1+1”. Того самого, який під час Помаранчевої революції виступав проти сумнозвісних “темників” (“тематичні вказівки” авторства В. Медведчука, керівника тогочасної адміністрації президента Л. Кучми для підконтрольних ЗМІ — як висвітлювати політичні події — ред.), цензури та закручування гайок.

— **Та повертаючись до теми культури...**

— Знаєте, часом кажуть: культурі, мовляв, допомагати не треба, вона сама повинна розвиватися. А я скажу: це шоу-бізнесу не треба допомагати, культура ж ніколи не була прибутковою. Згадайте, за чий кошт мали змогу творити Моцарт, Гайдн, Бах — згадайте! Чимало зі своїх творів вони писали на замовлення меценатів, що, у свою чергу, дозволяло їм заробляти і на життя, і на творчість для душі.

Можливо, мої слова прочитають і ті, хто упереджені до української культури чи взагалі мають до неї антипатію. Хоч я говорю

мистецтво”, — ред.) і в той же час тим, що виступали в Італії для українців у м. Казерта, де зібралися 35 людей. Можливо, прийшли б і більше, але концерт був запланований о 5-й дня, це було трохи зарано для наших — бо всі на роботах. Дуже приємно, що з нами тоді співав визнаний метр Павло Ананійович Дворський, це був такий об’єднаний концерт. Але не має значення, скільки глядачів перед тобою. Бо ти є артист.

Деякі групи дозволяють собі затримати концерт години на дві. Для мене такі — це не гурти, а непорозуміння — коли в них подібне ставлення до глядача. Тут вже не творчість, а сучасні “панті”.

— **Коли у “Пікардійській Терції” був кризовий момент, і як вдалося з нього вийти?**

— Кожна сварка закінчувалася певним альбомом. В середньому виходило по одному на два роки. Завжди нові твори спочатку “прокатували” на концертах, дивилися на реакцію залу, набиралися досвіду цієї пісні. Тоді легше було її записувати в студії.

Так, ми сварилися... Аж до того, що в один чудовий момент могли — ні, не розлетітися, — але,

то інтимне запитання, пригадайте, коли Бог допоміг “пікардійцям” найбільше.

— На що тему не люблю говорити. Бо питання людини і Бога має залишатися питанням конкретної людини і Бога. Так само, як ми всі страшенно не любимо “засвічувати” якусь свою доброчинність. Скажу так: дякувати Богу, що ми всі зібралися в 1992 році, певне провидіння в нашому житті існує. І те, що в нашій історії п’ять років була “Дзига” (відома львівська мистецька агенція — ред.), і там ми познайомилися з нашим менеджером Романом Климовським, який з нами досі. І те, що така пісня як “Пустельник” (не має відношення до прізвища автора цього інтерв’ю — ред.) в 90-х не раз займала перші сходинки в хіт-парадах, і те, що ми не розпалися й тоді, коли бувало нелегко... Якийсь вплив вищої сили у тому всьому є.

Скажу так: Богові завжди дякувати за те, що маєш, і не гнівити його. Хтозна, може, могло бути краще... Але кожен з нас має не просто роботу, а захоплення, за яке йому ще й платять. А що стосується духовної площини над-

— ви ходите на нас тому, що ми такі, як є, вже понад 27 років.

Для нас важливо відчувати настрій публіки. Тому звукорежисерам та світло-операторам буває нелегко з нами працювати, ми змінюємо вже заплановану програму під час концерту. Коли бачу, що в залі панує романтична атмосфера, можу поставити “Відлуння твоїх кроків” чи “Старенький трамвай”. Або “Берег ріки”, коли глядачі збдьорилися, чи “Коліскову для Аліси” й “Пустельника”, коли розумію, що людям просто хочеться послухати музику, заплочивши очі. Це приходить з досвідом — дихати з глядачем в один такт і одним музичним повітрям.

— **Ви починали з того, що намагалися а капела повторити “Богемську рапсодію”. А що надихає зараз?**

— Було таке — ми намагалися повторити багатоголосся “Queen”. Але питання не в тому, що ми тим “надихалися”, а чим переверяли власні сили. Професійність на той момент — зможемо, чи ні? Чи воно взагалі звучить, чи то якісь боги співають? Чи нам подібне під силу? Виявилось після кількох репетицій — все виходить, і навіть непогано.

Ми ніколи не надихалися чужим прикладом. Слухали, вбирали, аналізували і робили щось своє. Тут я можу подякувати Господу, що коли починали, не було Інтернету. Тепер можна знайти всі партитури, прослухати купу акапельних груп... Тож і ми могли би стати просто одним з якихось акапельних колективів, який співає так само, як усі. А тут, хоч не хоч, довелося йти методом проб і помилок, вмикати мізки і знаходити власне музичне обличчя. Як добре, що в 90-х ще не було світової мережі!

Той же підхід ми зберегли досі — у нас стало правилом гарного тону, що альбоми мають бути обов’язково різноманітними. Завжди в ньому є народна пісня — бо треба пам’ятати своє коріння. На нас приходить найрізноманітніший глядач — від 3-х до 80-ти років — і для кожного з них потрібно не догодити, ні, але бути цікавим.

— **Бачила не раз на прикладах інших артистів — щоб бути кому цікавим, нещадно експлуатують патріотичну тему. В зв’язку з чим остання девальвує. Взагалі, можливо боротися з ідеологією символів? Наприклад, Ви колись задували, як “заїздили” пісню “Кача”...**

— “Заїжджають” символи самі ж люди. В чому проблема твору “Кача”? Відтоді, як став символом пам’яті “Небесної сотні”, потім — загиблих на війні... (Зітхає — ред.). Її використовували скрізь, і де можна, і де — ні, де — варто, а де — недоречно. Одного дня ми зрозуміли, що втрачається цінність цієї пісні. Тому припинили виконувати її на своїх концертах. При цьому нікому не забороняли використовувати наш запис з її версією.

Я розумію, що для багатьох “Кача” — як незагоєна рана. Але втрачається не лише відчуття болю, але й трагедії, коли ця пісня звучить кожного дня по 3-4 рази — в серіалах чи під час якихось заходів.

Та наведу інший приклад, коли співаємо пісню, яку не включати до концерту просто не можемо. Бо інакше за нас її співатимуть люди в залі. І це єдиний випадок, коли догоджаємо публіці. А йдеться про пісню “Старенький трамвай”, нашу візитівку.

Людмила ПУСТЕЛЬНИК,
Global Village

зараз не лише про українську, про культуру загалом. Якщо люди думатимуть лише шлунком, то буде, як в стародавньому Римі: шлунки напхано, давайте будемо різати гладіаторів, адже — “хліба і видовищ!”

— **“Дихати з глядачем одним музичним повітрям” — Ви на сцені — вже не один десяток років, тим самим складом. Як вдалося його зберегти?**

— Сталий склад — починаючи з 1996-го року, хоч на сцені ми ще з 1992-го. Я не можу надати гарантованого рецепту для артистичного щастя чи довголіття. Знаю одне: ми багато чого разом пережили, багато сварилися, мали неймовірно нескінченні овації, як і виступи, на які зібралися близько 25-ти людей. Виходили до сотисячних стадіонів і на сцені будинків культури, що вміщували заледве 150 чоловік. Співали в найкращих залах України, Польщі та Німеччини, а в інших робили те ж саме в куртках і светрах, бо приміщення не опалювалися. Ми записали чимало альбомів, пройшли багато порозуміння і нерозуміння, творчі кризи й досягнення. Кожен момент — сварки чи здобутки — він творив історію гурту.

Я пишаюся тим, що, як і всі інші “пікардійці”, отримав Національну премію ім. Т. Шевченка (2008 рік, номінація “Музичне

скажемо так, змінити склад. І паралельно йшли відгуки та дописи від слухачів: ви себе можете вважати просто співаками, але мусите розуміти, що залишене вами вже стало частиною української музичної культури. Можливо, саме тоді ми усвідомили, що відповідальні не лише за себе, але й ту частину музики, яку ще можемо зробити.

— **Особисті амбіції відсунули на бік?**

— Вони ніколи не зникають, але треба навчитися амбіції кожного використовувати для спільної справи, тоді вони працюють на плюс. Якщо Бог дав тобі талант, то не будь дурнем, щоб його загубити.

Так само й зі стилем нашої творчості. Зараз світ швидко змінюється, з’являється багато різних стилів, сучасної музики. Акапельна ж взагалі ніколи особливо популярною не була, радше, зовсім окремим жанром... Але ми ще маємо сили та натхнення, слава Богу, здоров’я та можливості щось робити.

Стосовно ж кризових моментів: з іскри, як відомо, виходить полум’я. Щоб воно не перетворилося у вогнище, комусь треба піти на поступки... Істина — у кожного своя, але вона народжується в полеміці, і вона саме така, яка зараз є у нас всіх.

— **Відомо, що всі учасники гурту — віруючі люди. Якщо це не над-**

ших стосунків з Богом, то залишу це питання без відповіді.

— **Гаразд. А коли найменше — люди? Допомагали, мається на увазі.**

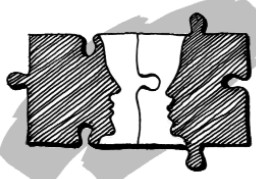
— Нарікати на людей ніколи не можна. Також і тому, що добрих друзів, фаніх партнерів і просто світлих особистостей в нашому житті було набагато більше. Це перебиває негатив, що траплявся — як і у всіх.

Коли ж йдеться, що нас десь сприймають краще, а десь — гірше, скаржитися на це теж не варто. Кричати глядачам зі сцени “Де ваші руки? Чому мені не аплодуєте?” — категорично ні. Твоя справа — співати, а люди тебе оцінять — після концерту чи після кожної пісні.

— **Коли в Україні — криза, чи відрізняється в такі періоди сприйняття Вашої творчості? Якого репертуару від вас чекають, як реагують під час концертів?**

— Ми — творча одиниця, тож питання репертуару ніколи не залежало від зовнішніх чинників. Дуже любимо те, що робимо, і кожна пісня з’являлася тільки завдяки тому, що вона нам подобається. Котрісь ми виконували частіше, котрісь — менше, що цілком нормально, коли їх в репертуарі — півтисячі. Можливо, комусь хотілося б, щоб створили пісню на такі-то вірші, і ви можете це запропонувати. Але — вибачте нас, дорогі шанувальники

— Коли саме та за яких обставин ви зацікавилися постаттю Сергія Єфремова? Чи було це одночасно, чи хтось із авторів раніше “занурився” в глибини долі й спадщини героя?

С. Іваничківка: Постать С. Єфремова, фундатора національної журналістики, критика, історика письменства, суспільного діяча, опинилася в полі моїх наукових студій наприкінці 1980-х — на початку 1990-х років, ще під час праці над кандидатською дисертацією з історії Української демократично-радикальної партії, одним із очільників якої він був. Далі була низка статей про С. Єфремова та його однодумців до енциклопедичних видань, а після 2009 року — реалізація проекту, де аналізувалися персональні характеристики, соціокультурні й політичні практики української ліберально-демократичної еліти кінця XIX — початку XX ст. Звичайно, прямо чи опосередковано, там теж присутній Єфремов. Нарешті, завдяки отриманому в 2012 р. гранту Канадського інституту українських студій, протягом наступних п'яти років я підготувала до друку й видала публіцистичну спадщину С. Єфремова персоналістичного характеру (Єфремов С. Personalia: Публіцистика 1899–1917 років (“Значущі Інші”: статті, поезії, силуетки, некрологи, рецензії, полеміка): в 2-х томах. Херсон—Запоріжжя, 2016–2018).

Разом із Тамарою Павлівною, ми спільно підготували ще одне видання — “Сергій Єфремов. Публіцистика в “Книгарі” доби війни та революції (1917–1920) (Херсон: Гельветика, 2018), яке містило тексти Єфремова зі шпальт цього критико-бібліографічного місячника.

Як один із кроків слід також згадати моє монографічне дослідження “Публіцистична спадщина Сергія Єфремова в контексті суспільних трансформацій: історико-біографічні аспекти (кінець XIX ст. — 1920 рік)” (2018).

Т. Демченко: Я приєдналася до реалізації задумів та проєктів шановної співавторки набагато пізніше. У нашому “тандемі” вона, безумовно, була й залишається головним натхненником й ініціатором.

— Які труднощі довелося подолати, працюючи над книгою?

С. І. Найбільш складною проблемою було створення оптимальної структури книги, яка б поєднала в собі проблемно-хронологічний та тематичний принципи. Сергія Єфремова потрібно було представити в усіх іпостасях

Нова книга про Сергія Єфремова

Нещодавно у Києві у парламентському видавництві у серії “Політичні портрети” побачила світ книга про життя, громадсько-політичну та наукову діяльність видатного українського вченого та публіциста, академіка Сергія Олександровича Єфремова (1876–1939). Авторами книги є відомі науковці: Світлана Іваничківка, доктор історичних наук із Запоріжжя, та Тамара Демченко, кандидат історичних наук із Чернігова. 18 жовтня наукова громадськість відзначатиме 144 річниця від дня народження академіка Сергія Єфремова. З цієї нагоди ми поспілкувалися з авторами книги.

та гранях його таланту. Хотілося б, щоб була поліфонія доби, щоб лунав живий голос героя, вліталися в контекст думки його приятелів і опонентів, друзів та ворогів. Бажано було органічно поєднати науковість і популярність, уникнути зайвої ідеалізації й гіперболізації. Треба було пережити разом із героєм усі повороти примхливої долі.

Т. Д. Не більше, ніж зазвичай: познаходити розкидані по численних газетах, журналах, збірниках публікації С. Єфремова, проаналізувати їх, перечитати все, що писали історики, літературознавці про цю, безперечно, видатну людину та добу, в якій вона жила й діяла, виявити та дослідити доступні документи, знайти власне бачення постаті, яку називали “сумлінням нації”... і викласти це все на папері.

— Ви вже чимало проєктів реалізували спільно і доволі успішно. Поділіться досвідом, як це — працювати в співавторстві.

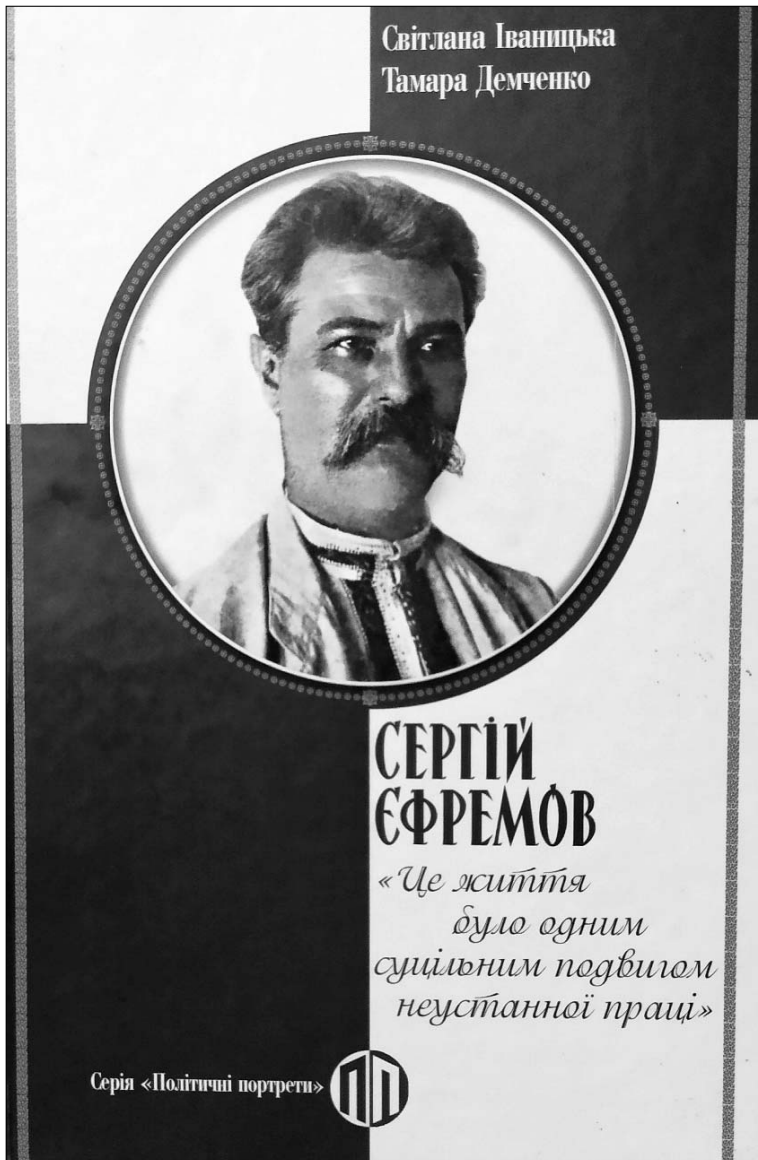
С. І. Тамара Павлівна — унікальний співавтор, надзвичайно відповідальна, працездатна, широко ерудована, з літературним хистом людина, яка толерантно ставиться до думок інших істориків, вивчає всю доступну літературу з проблеми. Працювати в тандемі з нею — велика честь і насолода. Я багато чому навчилася в неї. Працюючи спільно над біографією Сергія Єфремова, ми стали сприймати його як свого “значущого Іншого”. Ефект “занурення”, “заглиблення” багато важить у біографічному історіописанні. Мабуть, треба бути навіть трохи закоханим у свого героя.

Т. Д. На мою думку, весь секрет у взаємодовірі та взаємоповазі авторів, а сучасні засоби комунікації створюють можливість для спілкування співавторів, котрі мешкають у різних містах.

— Чим може бути цікавим для сучасного читача Сергій Єфремов? Чи можливий потенційно умовний діалог між Вашим героєм і українською реальністю?

С. І. Колись мене вразила стаття історика й журналіста Сергія Федаки “Чи вижив би Сергій Єфремов у наш час?” (Трибуна:

Незалежна громадсько-політична газета. 07.10. 2006). Він розмірковував над щоденником Сергія Олександровича 1920-х років, відзначав незалежність його поведінки й думки під час ствердження тоталітарного ладу і зауважував: “Але чи такі вже принципові зміни відбулися у політичній психології влади помаранчевої чи біло-синьої — порівняно з червоною? Гортаючи сторінки щоденника, переконуємося, що аж ніяк. Змінилися прапори, душа же людська лишається тією ж. ... Взагалі тема опозиції була найбільш цікавою для Єфремова (як і для нас зараз). ... Подібна до Єфремова людина просто не могла не бути знищеною більшовицьким режимом. Але чи довго прожив би такий безкомпромісний критик у наш час? Хто зна...”

Вважаю, що постать Сергія Єфремова — на часі. І умовний діалог між нашим героєм і українською реальністю може відбуватися. Власне, він у певній мірі й відбувається/відбувається на сторінках нашої книги.

Т. Д. Єфремов, як на мене, здатний зацікавити всіх: людськими рисами, громадською, політичною, науковою роботою, досягненнями у книгодрукуванні, журналістиці, літературознавстві, зокрема, й історії української літератури. Аби були читачі. Стосовно зміни людей, то можна посперечатися: Сергій Олександрович помер (чи правильніше

сказати — загинув) у 1939 р. Навряд, щоб за 80 років відбулися такі вже незворотні зміни. Російський революціонер, українець родом Михайло Буташевич-Петрашевський, котрий жив у XIX ст., якось сказав: “Всі часи варті одне одного, і тільки для боягузливих сердець існують знедолені епохи” (Переклад з російської — А. Г.).

— Які обставини стояли так довго на перешкоді появи ґрунтовної наукової біографії Сергія Єфремова?

Т. Д. Важко сказати. 60 років — від часу арешту С. Єфремова у 1929 р. і до його посмертної реабілітації у 1989 р., на перешкоді була ідеологічна заборона, для радянського читача в цей час науковий доробок С. Єфремова був недоступним. За часів “перебудови” в Україні вже на “легальних” засадах приступили до вивчення життя, громадсько-політичної діяльності та творчості С. Єфремова.

С. І. Єфремов, як і багато інших представників доби “українського Рісорджименто”, своєю громадською діяльністю, творчістю, особистими якостями заслужив на те, щоб бути почутими, зрозумілими й належно оціненими нащадками. Прикро, що це відбувається запізно, але все ж таки славна когорта “будителів” народу, творців ідеології, спрямованої на здобуття незалежності, виходить із тіні і стає таки важли-

вим чинником громадського-політичного та духовного життя сучасної України. Вірогідно, на заваді створенню ґрунтовної біографії С. Єфремова були масштабність і недостатня опрацьованість потенційної джерельної бази. Хоч уже видано мемуари, щоденники, частково — епістолярій і публіцистичну спадщину академіка, багато документів ще лишається в фондах архівів, зокрема Інституту рукопису НБУВ або Інституту літератури НАНУ. Існує величезний, не охоплений повною мірою масив публіцистичних і науково-публіцистичних текстів. Наявне амбівалентне ставлення до його доробку з боку літературознавців, певні штампи й стереотипи у сприйнятті його літературно-критичного й полемічного доробку. Вважаю, що наша книга не вичерпує проблему, а є певним наближенням до її вирішення. Одне із завдань — привертнути увагу до спадщини цієї людини. Першими у новій Україні це зробили Елеонора Соловей і Анатолій Болаболчченко, Михайло Наєнко й Ігор Гирич, Юрій Шаповал і Сергій Білокінь, Наталя Шумило й Володимир Поліщук...

— Яким було ставлення Сергія Єфремова до проблем політики й моралі? Чи може його поведінка в кризових ситуаціях слугувати прикладом для нащадків, моделлю для наслідування?

С. І. Сергій Олександрович являв собою унікальну творчу особистість і водночас громадянина з загостреним почуттям обов'язку перед народом (“людина повинності”), з пієтетом до попередніх поколінь, з інтуїтивним відчуттям часу й дихання історії, з вишуканим літературно-естетичним смаком. Із молодих років перебував у вирі суспільного й політичного життя, мав велику працездатність, енергію, цілеспрямованість, прагнув довершеності у творчості, але не шукав слави, кар'єри й винагород. Від своїх учителів у світі політики (М. Драгоманова, В. Антоновича, О. Кониського) він перейняв такі цінності, як віру в прогрес, служіння українській культурі, безкорисливість та жертвність праці, уміння йти “проти течії”. Для нього не існувало проблеми вибору — аморальна політика чи участь у владних структурах заради власної вигоди. Так, він може бути прикладом для наслідування в кризових ситуаціях. Єфремов був здатен на розумний компроміс, але не поступався в принципових питаннях. І навіть його поведінка під час слідства і процесу СВУ — це не поразка, а своєрідний виклик системі.

Т. Д. Сергій Олександрович мав твердий, непоступливий, безкомпромісний характер, прояви якого переконливо зафіксовані у знаменитому “Щоденнику”. Безумовно, цей унікальний документ не такої вже далекої доби варто прочитати й перечитувати багатьом сучасним політикам. Почуття відповідальності й обов'язку у Сергія Олександровича було з надлишком, і ці риси поєднувалися зі скромністю та невибагливістю: сидіти в президії він не любив.

— Чи йдеться в книзі про “Історію українського письменства”

— книгу, яка принесла найбільшу славу Сергію Єфремову, з'явилася друком 1911 р. та витримала декілька прижиттєвих перевидань?

С. І. Так, йдеться. Написання та випуск у широкий світ у видавництві “Український учитель” за підтримки громадського діяча Миколи Дмитрієва “Історії українського письменства” (1911), яка витримала ще три прижиттєвих видання, було найбільшим професійним і суспільно-політичним досягненням Єфремова у дореволюційну добу. У нашій книзі розглянуто впливи цієї книги на сучасників, відлуння її рефлексії в критиці ХХ ст., починаючи з Івана Франка, Володимира Дорошенка, Миколи Євшана і до модерної доби. Ми не виходили в поглиблений аналіз структури й змісту цього видання. Це справа літературознавців і вони свою роботу в цьому напрямку певною мірою виконали. Вважається, що, застосувавши соціологічний принцип у прочитанні літературних явищ, С. Єфремов створив наукову номенклатуру українського письменства, якою з певними заувагами донині послуговуються представники всіх літературознавчих шкіл. Без єфремівської “Історії...” важко уявити появу історії літератури М. Зерова та Д. Чижевського. Істориків у класичній праці Єфремова можуть цікавити її культурологічний і націєтворчий аспекти. Вважаю, що варто здійснити автентичне перевидання цієї пам'ятки літературної думки, супроводивши його фаховими коментарями, подавши в додатках рецензії й полеміку, а також документальні свідчення про вплив цієї книги на формування ідентичності та вибір життєвого шляху окремих особистостей.

— Яким було ближнє коло спілкування Сергія Єфремова? Чи приділено в книзі увагу людям, із якими він дружив, товаришував, працював?

С. І. Найближчі до Сергія Олександровича люди — це його матір, кохана Ониса Дурдуківська, Олександр Кониський, Євген Чикаленко, Борис Грінченко, Василь Доманицький, Федір Матушевський, Олександр Лотоцький, Андрій Ніковський, Петро Стебницький. Всі вони присутні на сторінках книги. Звичайно, хотілося б висвітлити долю й його численної рідні, але забракло місця. Втім, у літературі вже описано життя й справи його братів — професора Катеринославського інституту народної освіти (ІНО), дослідника української літератури, перекладача Петра й педагога Федора. Обидва мешкали в Катеринославі. Відомою є особа його племінника, Сергія Федоровича Єфремова, генерал-хорунжого Армії УНР, який у березні 1939 р. був командувачем Карпатської Січі під час боїв із угорськими військами, залишив спогоди “Бої 14-15 березня 1939 року на Карпатській Україні”.

Т. Д. Це було коло однодумців, близьких по духу людей. Декому з них ми приділили більше уваги (наприклад, педагогові Володимирові Дурдуківському, про якого нещодавно з'явилася цікава книжка С. Даниленка), інші постаті висвітлені побіжно через брак матеріалів та обмежений обсяг книги.

— Чи висвітлюються у вашій книзі сюжети, пов'язані з історією СВУ? У чому актуальність і пов-

чальність цієї історії, яку самовидці назвали “Опера СВУ — музика ГПУ”?

С. І. Над цим розділом працювала Тамара Павлівна, я допомагала в збиранні матеріалу. Деякі сюжети обговорювали спільно. Вважаю, що це найбільш динамічний, трагічний і актуальний розділ книги.

Т. Д. Ця тема стала однією з провідних; працюючи над книгою, ми весь час пам'ятали, що у 2019 р. виповнюється 90 років від часу арешту нашого героя, а в рік, коли книга вийшла друком, якось непомітно проминуло 90-річчя сумнозвісного процесу “Співки визволення України”.

— Які моменти у вивченні життєвого шляху й творчого доробку Сергія Єфремова являють собою й досі “білі плями”? Чому так сталося? Чи є шанс їх “подолати”?

С. І. Вірогідно, варті більш детальної уваги початок 1920-х років, тобто період його буття після завершення українських визвольних змагань; крім того, перебування у в'язниці до і після процесу СВУ. Недостатньо вивченою є діяльність Єфремова як видавця, редактора, перекладача. Особисте життя Єфремова, генеалогія, родинні зв'язки — теж цікава тема для вивчення.

Т. Д. Як майже в кожній справі, важко сказати, що зроблено вже все можливе. Біографія людини — невичерпна як всесвіт. “Білих” плям у життєписі С. Єфремова, безперечно, вистачає. Ми навіть не знаємо, де він похований.

— У чому, на ваш погляд, цінність появи серії “Політичні портрети” у Парламентському видавництві? Чи має ця серія перспективи?

Т. Д. Перша книга названої серії побачила світ у 2018 р. Вона присвячена Михайлу Грушевському. Станом на середину 2020 р. вийшло ще 11 політичних біографій. Подаємо лише імена героїв, хай вибачають автори, за браком місця не можемо навести повні назви книг і прізвища їхніх авторів. Отже, маємо “політичні портрети” Володимира Великого, Петра Конашевича-Сагайдачного, Богдана Хмельницького, Івана Брюховецького, Павла Скоропадського, Володимира Винниченка, Івана Огієнка, Сергія Єфремова, Миколи Міхновського, Августина Волошина й Олександра Шумського. Широко сподіваємося, що серія буде продовжена. В історії України надто багато постатей, чия політична діяльність значна частина населення ще й досі сприймає у спотвореному вигляді. Між тим, ці діячі заслужили, щоб нащадки знали правду.

С. І. Згодна з думками Тамари Павлівни. Вважаю, що книжки цієї серії дуже бажано було би бачити на полицях обласних універсальних бібліотек, бібліотек для юнацтва, бібліотек закладів середньої й вищої освіти. Крім пізнавального, ці видання можуть мати виховний ефект (в кращому розумінні цього слова), спонукати критично думати або співчувати діячам різних епох.

Інтерв'ю провів Андрій ГЛУХЕНЬКИЙ, науковий співробітник Національного заповідника “Чернігів стародавній”, голова Чернігівської міської “Просвіти”

На вічну пам'ять Лідії Матіяшек

Народилася у Нью-Йорку 11 квітня 1962 року, виростала у патріотичному культурному українському середовищі, основними засадами якого було збереження та розвиток українських традицій для неодмінного відновлення незалежності України. З дитинства співала у хорі “Молода думка”, відвідувала студію мистецького слова Л. Крушельницької, була членом “Пласту” станиці м. Нью-Йорк.

Батько Микола Досінчук-Чорний, видавець часопису “Бандура”, прищепив доньці любов до унікального музичного інструменту — бандури, яку Лідія пронесла через все своє життя, опікуючись бандуристами, виставками у музеях. Її завжди можна було зустріти на концертах бандуристів, численних фестивалях. Гри на бандурі навчалася в о. С. Кіндзеряного-Пастухіва.

Закоханішими у неповторність бандури спонукала Лідію до навчання в організованих Капелою бандуристів ім. Т. Шевченка кобзарських таборах 1972-1979 рр., де пізніше викладала. З 1972 р. виступала з ансамблем Школи

17 вересня 2020 року у Києві після тяжкої хвороби померла видатна громадська й культурна діячка, вірна дружина, турботлива мати, надійна подруга Лідія Матіяшек.

кобзарського мистецтва в Нью-Йорку.

У 1982 р. брала участь у з'їзді бандуристів у Клівленді, виконуючи обов'язки референта з міжнародних зв'язків Товариства українських бандуристів. З ансамблем бандуристів “Томін степів” гастролювала у Південній Америці. Започаткувала курси гри на бандурі при Українському Вільному Університеті у Мюнхені (Німеччина).

У 1985 після навчання у Університеті Нью-Йорка здобула диплом з міжнародної політики, а згодом — ступінь магістра з управління громадськими організаціями.

Активна діячка у 80 рр. ХХ ст. Товариства Української Студіюючої Молоді (ТУСМ) імені Миколи Міхновського. Учасниця акцій і демонстрацій ТУСМу в обороні прав українських політ'язнів. 1986 р. була арештована у Нью-Йорку за протести проти політики радянської влади щодо приховування правди про Чорнобильську катастрофу.

Багаторічний співорганізатор (80-90 рр.) поїздок-стажувань українських студентів “Стежками батьків по Європі” та “Стежками батьків по Україні” під егідою Фондації Українського Вільного Університету.

У серпні 1990 р. з нареченим Петром Матіяшеком приїхали з США до Львова, щоб обвинчатися у Церкві Преображення ГНІХ УГКЦ. Вони стали першими закордонними українцями, котрі повернулися на батьківщину для одруження у відродженій УГКЦ. У щасливому шлюбі прожили разом тридцять років.

У 1991-1994 рр. працювала

директором національного бюро Українського конгресового комітету Америки.

1994 р. переїхала до Києва зі своїм чоловіком, правником Петром Матіяшеком, якому запропонували роботу в групі радників при Верховній Раді України, очолюваній д-ром Богданом Гаврилишиним.

У 1995-1998 рр. працювала над розробкою кількох музичних проектів, збирала матеріали про кобзарів і бандуристів світу, була членом редколегії журналу “Бандура”.

Свою відданість мистецтву гри на бандурі, збереженню історії розвитку музичного інструменту впродовж десятків років виявляла завдяки постійному опікуванню Музеєм кобзарства у Переяславі-Хмельницькому.

Лідія Матіяшек була багаторічним членом правління МБФ “Карітас України”, з 2016 р. — співорганізатором щорічного кобзарського табору на українській оселі “Бобрівка” в США, з 2010 р. — членом оргкомітету в Києві для проведення благодійних заходів для підтримки УКУ.

У Міжнародному жіночому клубі Києва з 2017 р. відповідала за організацію регулярної доставки продуктивних наборів немічним людям, які не можуть самостійно залишити свої оселі.

У глибокому смутку і печалі залишила чоловіка Петра, доньку Ксенію, родичів, численних друзів на всіх континентах світу.

Добродійність, життєва мудрість залишились у вдячній пам'яті багатьох людей. Її справи продовжуватимуть вірні друзі, а задуми втілять у життя однодумці, які сповідують ті самі цінності, які були важливими для Лідії Матіяшек.

Оксана ІВАСЮК

Старт документального фільму «Конотопська битва»

Документалісти вибудували стрічку у такий спосіб, що розповідь про події війни між Гетьманщиною і Московським царством і зокрема Конотопської битви 1659 року переісторюються з кадрами про воїнів сучасної російсько-української війни з 58 окремої Мотопіхотної бригади імені гетьмана Івана Виговського. Оповідачами у фільмі стали сумський краєзнавець, учасник АТО Олег Корнієнко, кандидат історичних наук Олексій Сокирко, кандидат історичних наук Кирило Галушко, Герой України, ветеран війни з Росією генерал Ігор Гордійчук та відома інтелектуалка, філософ, публіцистка і письменниця Оксана Забужко. А про Гадяцький договір як конфедеративний союз з Польщею і Литвою та спробу повернення України-Гетьманщини до Європи і відтак причину тодішньої московської агресії, у фільмі розповідає гадяцький краєзнавець і активіст Олександр Зозуля. До речі, частина фільму знімалася на Полтавщині — у селі Красний Кут неподалік Гадяча. Лейтмотив стрічки: Крим — це Україна, а кримський хан та українські козаки — союзники у боротьбі проти спільного ворога.

Після презентації відбулося громадське обговорення та спілкування глядачів з режисером

Полтавці першими в Україні відвідали допрем'єрний показ документального фільму “Конотопська битва. Імені Виговського”, створеного кіностудією “Кінематографіст” Національної спілки кінематографістів України на замовлення Міністерства культури та інформаційної політики. Благодійно-просвітницький захід організували волонтери і патріотична громадськість спільно з благодійним фондом “Карітас”. Усі зібрані кошти передадуть на лікування ветеранів російсько-української війни Полтавському військовому шпиталю. До популяризації заходу долучився Північно-східний міжрегіональний відділ Українського інституту національної пам'яті.

фільму Олегом Володкєвичем та творчою групою.

Про враження від фільму говорили голова підкомітету з питань культурної політики Комітету Верховної Ради України Микола Княжицький та очільник крайової “Просвіти” Микола Кульчинський.

Співробітник Північно-східного відділу, регіональний представник Українського інституту національної пам'яті в Полтавській області Олег Пустовгар акцентував увагу присутніх на чітких паралелях між московсько-козацькою війною та сучасною російсько-українською війною. “У часи СРСР постать гетьмана Івана Виговського російсько-імперські комуністичні ідеологи воліли або замовчувати, або таврувати як, начебто, “зрадника Росії і пошхача Польщі”. Насправді ж він не подобався російсько-комуністичному режиму через те, що відмовився від згубного для Гетьманщини про-

московського зовнішньополітичного курсу. На початку серпня 1658 р. відкрито виступив проти Москви, що почала втручатися у внутрішньополітичне життя України. Тобто вже через три роки після переяславської ради вдався до її денонсації, уклавши 16 вересня неподалік Гадяча на Полтавщині знаменитий договір, який називають першою спробою євроінтеграції, і який став причиною агресії Московщини проти Гетьманщини. 361 рік тому, у липні 1659 року під Конотопом козацькі війська під командуванням Івана Виговського при підтримці татарської кінноти завдали поразки московським окупаційним військам, що вторглися в Лівобережжю України. Тоді війську Виговського і союзників вдалося вицентрувати розбиті московського ворога під Конотопом”, — наголосив Пустовгар.

Північно-східний міжрегіональний відділ УІНП

Михайло ЗАХАРЄВИЧ: «Керівник театру повинен постійно розвиватися»

Захаревич Михайло – генеральний директор-художній керівник Національного академічного драматичного театру ім. Івана Франка, народний артист України, член-кореспондент НАМ України, доктор філософії, професор. 26 вересня відзначив ювілейний день народження. Сьогодні Михайло Васильович – гість “СП”.

— Ви стали франківцем у 1992 році. Як це було?

— У театрі Франка мене ніхто не знав. Зачитуючи на зборах наказ про призначення на посаду директора, художній керівник Сергій Данченко запитав: “Хто Ви, хто Ви є?” Я йому відверто відповів: “Ходімо, поговоримо хвилин 10-15. Якщо наші думки про розвиток театру будуть різними, то я не буду приступати до виконання свої обов’язків”.

Ми поговорили хвилин сім. Повернувшись до колективу, і Сергій Володимирович каже: “Ми будемо працювати”. І пропрацювали разом як брати трохи більше десяти років. Думаю, що Данченко теж це відчув, адже у своїй книзі спогадів написав, що я був його найкращим директором.

Тут чудовий колектив, я б сказав — сімейний. Турбуємося один про одного. І ця традиція триває вже майже 30 років, відколи я тут працюю.

— Всі ці роки Ви вивчаєте історію франківців.

— Багато чого вивчаю. Керівник театру повинен постійно розвиватися. Я хотів, щоб історія театру була побудована на архівних даних, висвітлена правдиво. А радянська історія театру була викривлена, починаючи з етапу його створення. Ніхто навіть не згадував, що він є продуктом Соборності, продуктом Злуки. У 1919 році Гнат Юра поїхав до Кам’янець-Подільського, де на той час був петлюрівський уряд. Він прийшов з пропозицією, аби його і тих, хто з ним приїхав, взяли до труп Садовського. (А Садовський на той час при уряді Петлюри був міністром культури). На що йому відповіли: “Створіть інший театр”.

І вони об’єдналися з театром, який був створений на теренах Західної України. Цим театром керував Амвросій Бучма і називався він “Новий львівський театр”. У листопаді вони вже стали одним театром, який був прикріплений до Галицької армії, що чинила опір більшовикам.

“Новий львівський театр” зіграв певну кількість вистав. У Вінниці 28 січня 1920 року ім присвоїли ім’я Івана Яковича Франка, саме цю дату вважаємо днем народження нашого театру.

Коли я прийшов до театру, тут не була зафіксована його історія.

Була лише книга Білоцерківського, який працював у цьому театрі суфлером. Вона відображала дух часу і те, що відбувалося в театрі. Але це був епізодичний варіант. Я вирішив, що повинен знати все про той театр, в якому працюю. А зараз, з нагоди сторіччя театру, подаруємо всім працівникам театру мою книжку — “Шоденники директора театру”. Як кандидат мистецтвознавства маю на це право. У мене є певний досвід, школа Ігоря Дмитровича Безгіна. Маю багато робіт, які друкувалися в різних наукових збірниках університетів. Хочу їх видати окремим зібранням. Нещодавно зібрав весь архів

і працюватиму над ще однією книжкою.

— Ви працювали разом з Богданом Ступкою. У чому знаковість цих років?

— Богдан Сильвестрович був геніальним актором. Саме у геніальності його знаковість. А чим більше у театрі талановитих акторів, тим більше глядачів, які хочуть на них подивитися, з ними поспілкуватися.

У нього було мало часу, щоб займатися театром. Він багато знімався, був надзвичайно затребуваним. Найбільше йому можна низько поклонитися за те, що він робив на сцені театру, як його сприймали глядачі. У театрі Франка було багато знакових акторів, але в останній період він — найвидатніший.

— Біля Театру Франка в останні десятиліття з’явилися пам’ятники Гнату Юрі, Сергію Данченку, Миколі Яковченку. А чи планується спорудження пам’ятника Богдану Сильвестровичу?

— Вже зробили ескіз цього пам’ятника, виліпили його з глини. Але деякі фінансові питання поки не дозволяють його втілити в металі. Проте вже визначено місце, де він буде.

Пам’ятаю, ставили пам’ятник Гнату Петровичу Юрі. Було багато людей. Закінчився процес відкриття. Ми підійшли з Богданом Ступкою до входу, стоїмо. Він палить і філософськи запитує: “А де ми з вами будемо?” Я кажу: “Ви отут”. На тому місці є прив’язка до пам’ятника.

Мені дуже приємно, що ця ідея сподобалася Володимирі Андрійовичу Чепелику і його синові. Не встигли з пам’ятником до сторіччя театру, але ж на сторіччі життя не закінчується.

— Який період роботи у Театрі Франка був для Вас найскладнішим?

— Початковий. Провели аналіз роботи театру. Були дуже хороші вистави Сергія Володимировича Данченка, які заповнювалися стовідсотково. Але було і багато вистав, малоцікавих глядачеві. Середня заповнюваність була 243 чоловіка. Це дуже мало для тисячної зали.

Тоді довелось займатися багатьма питаннями. Починаючи від реформування оплати праці. У 90-ті люди по півроку не отримували заробітної платні. У нас

вона, слава Богу, була вчасно. Стояло питання реконструкції театру, будівництва камерної сцени.

Це було не просто. Але ми не втратили поступу вперед. Ми знали, що робимо і для чого. Нині у нас багато молодих акторів. І далі братимемо молодь. Прийняли до штату двох надзвичайно цікавих молодих режисерів. Думаю, що такі режисери є не в усіх театрах Європи.

Продовжимо зміну поколінь. Для того, щоб дати дорогу молодим, треба мати місце. Але при цьому намагатимемося всіх зберегти, нікого не виставити за межі театру.

— Камерну сцену театру сміливо можна було назвати дозбудом.

— Цю сцену кілька разів хотіли знищити. Доводилося багато боротися з чиновниками. Коли я прийшов до театру, то тільки починали закладати фундамент майбутньої камерної сцени. А коли вже було приміщення, з’явилось урядове розпорядження її розібрати і поставити тут дванадцятиповерховий житловий будинок. Бачив проєкт цього будинку. Таки вдалось відстояти нашу камерну сцену.

Далі шукали спонсорів, які допомагали нам будувати. За спонсорські кошти робили дах. Якби вчасно не встигли його зробити, то будівля б просто затекла. Врешті нас включили до заходів до “Євро-2012” — і таки вдалось завершити будівництво. У той же час багато інших об’єктів, що були закладені ще в 90-ті, маю на увазі театральний інститут, республіканську бібліотеку для дітей та юнацтва та ін., так і не були добудовані.

Після завершення реконструкції Театру опери та балету у 1986 році було ухвалено реконструкцію театру ім. Івана Франка. Але практично її довелось робити самотужки без допомоги держави. Нині потрібні кошти, аби завершити цю реконструкцію. Ми звернулися з цим до Міністерства культури України. Сподіваюся, що нас почують.

— На Камерній сцені імені Сергія Данченка крім звичайних вистав показують ще й фільми-вистави.

— Це були ювілейні покази. Але зараз у нас є інша ідея. Веде-

мо перемовини зі “Світ-ТБ”. Вони будуть показувати наші вистави, які нині представлені в репертуарі театру на закордон. А записані вистави, які вже не йдуть на сцені, показуватимуть на Україну. Так ми хочемо нашою аудиторією зробити весь світ. Це будуть платні послуги — люди зможуть зробити певний внесок і подивитися виставу. Додатковий дохід для театру, а також додатковий глядач.

Вийжджаючи за кордон, ми бачимо яка велика цікавість до нашого театру і в Європі, і в Америці, і в Китаї. До речі, якби не коронавірус, то восени ми б поїхали до Китаю.

Скільки б ми не їздили за кордон — жодної копійки з державного бюджету чи власних коштів не вкладали. Все це роблять продюсери, які проводять гастролі. Лише перелетіти 70 чоловікам до Нью-Йорку — це вже величезні кошти. А це треба включити проживання, добові тощо...

— Доводилося бувати з гастроллями і в Білорусі?

— Ми гастроллювали у Білоруському театрі ім. Янки Купали. Зараз цей театр фактично розформували, звільнили директора Павла Латушку. 14 вересня цьому театру виповнилося 100 років. Мали від них запрошення на цей день. Але вони не можуть святкувати в таких умовах. І тому я на відзначенні сторіччя нашого театру у присутності керівництва держави запропонував провести їхній ювілей на нашій сцені. Дуже гарно відреагував на цю пропозицію і наш президент. Я направив листи, які прийшли до нас з Білорусі, до Міністерства культури України. Думаю, якщо дозволить епідеміологічна ситуація, то проведемо ці заходи в жовтні.

— Навпевне, різна публіка сприймає виступи франківців по-різному?

— Звичайно. У кожній країні, кожному обласному центрі України публіка різна. Але хороша, якісна вистава різні публіки сприймають однаково з захопленням, з криками “Браво!”

Хочу згадати гастролі, які відбулися у Харкові і Полтаві. На перші дві харківські вистави було складно організувати глядача. Але вже всі інші вистави пройшли при аншлагах.

Тепер щодо Полтави. Як зійнявся голова Полтавської ОДА, після наших гастролей значно змінилося ставлення до театру і в глядачів Полтавщини, і у влади.

— Вже багато років поспіль у театрі відбувається Міжнародний фестиваль жіночих моновистав “Марія”. У чому значення цього фестивалю?

— Це унікальний фестиваль. Бо моновистава — специфічний вид театральної діяльності. Найбільше цим фестивалем опікується Лариса Кадирова. За шістнадцять років до нас приїздили

гості з багатьох країн. Мені здається, що це надзвичайно цікава робота. Приміром японський театр “НО”. Приїздив актор і провів майстер-класи. Це унікальна школа. Його рід вже 700 років займається цим видом діяльності. В Україні такого театру до цього ніхто не бачив. Він дуже специфічний.

Наш український театр теж має свою специфіку. Українці дуже емоційні, але вони здатні поєднувати емоційність з розумом. Є раціональний театр, є емоційний, а є те й інше. Саме такий український театр. Мені здається, що це найскладніший підхід до театру. Курбас в Україні будував конструктивний театр, але разом з тим це був театр емоційний. Ми вміли це робити ще у 20-ті роки минулого століття.

Та повернемося до фестивалю “Марія”. Він дає нам можливість познайомитися зі здобутками світових театрів. А зарубіжні гості можуть познайомитися з Україною. Таким чином ми не лише стверджуємо театральне мистецтво, але й стверджуємо Україну. Вони тут живуть, бачать Київ. Інколи ми їх вивозимо за межі столиці. Актори з інших країн бачать як живуть наші люди, спілкуються з ними. І це важливо.

Пам’ятаю 1992 рік, коли ми вперше їздили до Відня. Говорив тоді директорці театру, який нас приймав, що ми українці. Вона каже, що такої нації немає, а ми росіяни. Беруть нам двох дівчат-грузинок, аби перекладали з російської. Я кажу, що вони нас не зрозуміють. Так і вийшло.

Іде прес-конференція. Починаю принципово говорити українською мовою. Директорка театру на мене образилася, бо знала, що поганого російською я можу розмовляти. І пішла. Наш директор-розпорядник Данило Данилович Федоренченко (йому тоді вже було 75) взяв її на руки і приніс назад. Вона вже не могла вдруге втекти, бо тут були представники влади міста Відня. Вийшла монахиня і каже: “Прошу пана, дозвольте я буду тлумачити”. Я їй: “Прошу пані”. Це було перше принципове ствердження мови як ознаки державності. Я цим пишаюся до цих пір.

— Свого часу при театрі була студія, яка виховала ціле сузір’я талановитих акторів. Чи не плануєте її відродити?

— Ця студія фінансувалася профспілками. Коли у 1980-х профспілки перестали фінансувати, студія припинила свою діяльність. Але в Національному університеті театру, кіно і телебачення працюють викладачами

наші актори Богдан Бенюк, Дмитро Богомазов, Олег Шаварський, які добре знають потреби театру.

Зараз думаємо, щоб до нас приходили нові актори в балет, хор, на основну сцену. Це робота на кілька років.

Таких чудових технічних працівників, як у нас, немає в жодному театрі України. Коли побудували камерну сцену, то не мали коштів, щоб придбати меблі. Так от ці меблі робили в нас, і вони не гірші від тих, що могли б купити. Звичайно, основа театру це актори, творчий склад. Але без технічних цехів, без якості їхньої роботи, без завідуючого постановочною частиною, без костюмерів, без резквізиторів творчий процес був би неможливий.

— Ви вже згадували, що були актором. Також у Запорізькому театрі юного глядача поставили виставу, яка багато років йшла з аншлагами. А чи не було бажання спробувати себе як актора чи режисера на головній сцені країни?

— Бажання було. Але з точки зору психології керівництва театром, театральним колективом вважаю, що це було б неправильно. Сергій Володимирович Данченко пропонував на мене поставити виставу. Я відмовився. Сказав, що не маю на це права. Чому? Тому що порівняльна характеристика може бути не на мою користь.

Але до цих пір сниться, що граю в якійсь виставі і забуваю текст. Прокидаюся у холодному поту, що я зірвав виставу. Це значить, що у моєї свідомості до цих сидить актор. Той, хто був актором, мене зрозуміє.

Освоїв багато професій у театрі, і не тільки творчих. Знаю театр зсередини. Вже багато років викладаю на факультеті театральної справи в одному з університетів Києва. Мені немає про що жалкувати, маю всі звання, які бувають у театрі.

— Раніше Ви були генеральним директором театру, а зараз — генеральний директор-художній керівник. Чи змінилася якимось чином Ваша робота?

— У театрі є статут, в якому відзначено, хто за що відповідає. Весь той період, поки тут працюю, відповідаю і за творчий напрям. Хоч і не був художнім керівником. Художній керівник, як і головний режисер, не має права підпису. Він може подавати директору пропозиції, ми їх обговорюємо, доходимо до спільного висновку. Я ніколи не виставляв себе перед Данченком, Ступкою. І зараз не виставляю себе поперед головного режисера театру Дмитра Богомазова. Ми колеги, ми друзі. Робимо все, щоб театр був цікавим.

— Два роки тому головним режисером театру став Дмитро Богомазов. Що можете про нього сказати?

— Дмитро Михайлович багато в чому схожий на Сергія Данченка. Розкажу трохи історії. У 1985 році Едуард Митницький ставив у Запоріжжі виставу “Гамлет”. Він побачив організацію праці у нашому театрі і запросив мене на посаду директора Київського театру драми і комедії. Але тоді не склалося. А Дмитро Богомазов — учень Митницького. Всі вистави, які він ставив у різних театрах, мали позитивний розголос. І коли Станіслав Мойсєєв залишив Театр Франка, то я зрозумів, що Дмитро Богомазов найкраща кандидатура на посаду головного режисера. Звичайно ж, ми не могли не врахувати думку Едуарда Митницького. Ми поговорили. Він мені сказав: “Якби це не Ви і якби це не Театр Франка, я б ніколи не погодився на переве-

дення Дмитра Богомазова. А так даю згоду, хай іде”.

Ми з Дмитром Михайловичем однодумці, йдемо в одному ряду. Він дуже творчо підходить до своєї роботи. Крайня його постановка — “Украдене щастя”. Цю виставу десятки разів ставили в різних театрах, тричі вона йшла у нас (дві постановки і одне нововведення у 50-х роках). Знакова для нас вистава з Богданом Ступкою, яка пройшла 400 разів.

Богомазов зробив на сцені цю виставу по-своєму. Зовсім інший варіант, цікавий, наближений до сучасності. Він дуже талановитий чоловік, вмів добре спілкуватися з акторами, його поважають. А мені з ним надзвичайно легко працювати. Думаю, що Дмитро Михайлович довго працюватиме в нашому театрі.

— Що, на Вашу думку, потрібно змінювати у царині театрального мистецтва і культури взагалі?

— Багато хто говорить, що репертуарний театр в Україні не потрібен, а повинен бути лише проєктний театр. Я цього не підтримую. По-перше — є українська традиція. А з іншого боку — в кожній європейській країні є репертуарні театри. Тому не можна говорити, що в Україні має бути тільки проєктний театр. Звичайно, він повинен бути поряд з іншими театральними формами. Але ті менеджери, які пропонують залишити виключно проєктний театр, фактично пропонують розірвати зв'язок між приміщенням театру та трупкою.

Наш актор Богдан Бенюк грає у Київському академічному драматичному театрі на Подолі, Лариса Руснак — у Театрі юного глядача на Липках, молодь — у Театрі на лівому березі Дніпра. Я це підтримую. Якщо у артистів нашого театру є вільний час вони повинні зніматися в кіно, грати в інших театрах, працювати з різними режисерами, ставити зірки. Закон має бути виписаний таким чином, аби існували різні театральні форми.

Але є національна гордість. Як, приміром, Національну оперу України відділити від приміщення? Я не знаю. Це має бути повноцінний театр не лише тому, що цього вимагає традиція, а тому, що його люблять глядачі і він презентує Україну за кордоном.

Як і політики, ми робимо дуже важливу справу. До Угорщини з'їхалося на фестиваль близько 20 національних театрів Європи. Ми показали дві вистави. Після цього зібралось близько 100 критиків і всі говорили, як це здорово, який хороший український театр. А секретар Посольства України сказав, що за два дні ми зробили більше, ніж все посольство за п'ять років. Таке зізнання чогось варте.

Повинні бути і окремі від труп приміщення. Під них можна було б обладнати закинуті заводи, яких у нас вистачає. Одну зі своїх вистав ми показали на найдорожчому майданчику Мюнхена, що збудований на місці колишньої електростанції. Там можна по-різному вибудувати сцену, переставляти місця, переносити світло. Так само має бути і в нас — переобладнати заводський цех на прокатний майданчик. Виходячи з усього цього маємо вирішувати, як не погіршити справу, а покращити.

Хотів би побажати читачам газети “Слово Просвіти” здоров'я, Україні миру, щоб пенсіонери мали достойну пенсію, а всі ми пишалися своєю країною, її славною історією!

Спілкувався
Едуард ОВЧАРЕНКО

Опера для всієї родини

Свій 39-й театральний сезон Київська опера (Київський муніципальний академічний театр опери і балету для дітей та юнацтва) відкрив гала-концертом “Шедеври світової музики” у виконанні кращих оперних співаків країни.

Едуард ОВЧАРЕНКО
Фото Надії ЩЕНКО

— Рік тому я став головним режисером Київської опери, — розповів режисер-постановник концерту Віталій Пальчиков. — Нині перебуваємо в карантинних умовах, не все із запланованого вдалося втілити в життя. Але ще восени минулого року ми провели декілька чудових концертів-вистав. Одна з них — “Молитва Катерини” Івана Карабиця, присвячена Дню пам'яті жертв голодоморів. Участь у цій концертній виставі взяли юні артисти, наш хор, оркестр, використали пісочну анімацію. “Молитву за убієнних голодом” Катерини Мотрич виконувала легендарна Ніна Матвієнко, а сама авторка була присутня в залі. До карантину зробили кілька великих концертів, відбулася прем'єра балету “Лускунчик” у неокласичній постановці Артема Шошина. Переклади українською оперу “Весілля Фігаро” і провели здачу вистави. Після цього зачинилися на карантин. Прем'єра українського прочитання цієї опери В. А. Моцарта відбудеться 10 жовтня.

З початком адаптивного карантину зробили кілька концертів на балконах нашого театру. Два з них присвятили Дню Києва — звучали світові хіти й українська музика — охопили пласт від класики до сучасних шлягерів. Ще один концерт підготували до закриття театального сезону. Також зняли кліп до опери “Viva la mamma, або Театральні безпорядки та безлад” Андрію Гонюкову в цьому концерті допоміг виконати диригент Сергій Голубничий. Це була спонтанна ідея. Коли ставили цю арію в програму, зовсім забули, що у ній є репліки іншого героя, який у цей самий час перебуває на сцені. І диригент тихесенько

можливо не показувати, бо вони є візитівкою опери. Спочатку виконали “О, Фортуно!” з кантати Карла Орффа “Карміна Бурана”, що є потужним зарядом до чогось нового. Невдовзі має відбутися прем'єра опери “Ромео і Джульєтта” Ш. Гуно у перекладі українською мовою. Отож на початку показали кілька номерів саме з цього твору. Опера давно не йшла у Києві, і нам здається, що вона посіде гідне місце в репертуарі нашого театру.

Потім у концерті прозвучали хіти. Зокрема, пісня Поргі та дует з опери Джорджа Гершвіна “Поргі і Бесс”. Арію донни Агати з опери “Viva la mamma, або Театральні безпорядки та безлад” Андрію Гонюкову в цьому концерті допоміг виконати диригент Сергій Голубничий. Це була спонтанна ідея. Коли ставили цю арію в програму, зовсім забули, що у ній є репліки іншого героя, який у цей самий час перебуває на сцені. І диригент тихесенько

підспівав. Це здалося цікавою ідеєю. Я підійшов до Сергія Володимировича і кажу: “Треба співати голосно і при цьому грати з актором”. Дуже дякую, що він не відмовився, і вийшов цікавий результат — публіка аплодувала і усміхалася.

Багато пропозицій надійшло від солістів, а вони хотіли заспівати саме те, що рідко виконується. Так з'явилася арія Магди з опери “Ластівка” Джакомо Пуччіні, арія Тартальї з опери “Маски” П'єтро Масканьї, арія Санчо Панси з “Дон Кіхота” Жуля Масне та ін..

Наприкінці концерту хотіли мати якусь фішку. Петро Федорович Качанов запропонував тріо — Тарас Штонда, Андрій Бондаренко та Валентин Дитюк. Важко знайти арію, яку могли б одразу виконувати бас, баритон і тенор. Вирішили, що це має бути відома пісня, яку разом зі співаками виконуватиме весь зал. Саме так народилася ідея заспівати “Чорнії

брови, карії очі”. А завершальний акордом стала “Молитва за Україну” Миколи Лисенка у виконанні всіх учасників концерту.

У концерті була задіяна цікава плеяда виконавців, які саме зараз знаходяться в Україні. Це і Олександр Кирєєв, який довго не співав у нашій країні, і Андрій Гонюков, згадане вже тріо, а також Дмитро Фошанка, Сергій Макієнко. І звісно, ж чарівні жінки: Ольга Фомічова, Дар'я Миколєнко, Алла Пригара, Анастасія Поліщук, Катерина Страшенко, Ольга Кульчинська, Анна Зарецька. Більшість з них працюють у нашому театрі.

Цікаву роботу з оркестром та співаками провів диригент-постановник Віктор Плоськіна. Також за диригентським пультом були Ділявер Осман, Сергій Голубничий, Євген Воронко та Володимир Кожухар. Всі вони теж працюють у Київській опері. Окремі слова подяки нашому головному хормейстеру — Анжелі Масленніковій.

Дуже раді, що змогли повноцінно відкритися. При цьому дотримувались всіх передбачених карантинних норм. Під час концерту відбувалася онлайн-трансляція, яку можна переглянути є на нашій сторінці у фейсбук. Зараз працюємо над монтажем і корегуванням звуку, буде повноцінне, високоякісне відео. Намагатимеся і далі знімати все найкраще, аби про нас знало якомога більше людей.

У наших найближчих планах — концерт “Grand-Gala Віктора Плоськіни”, в якому візьмуть участь солісти Київської опери та запрошені співаки. 6 листопада має відбутися напівконцертне виконання опери “Дон Жуан” В. А. Моцарта, а наприкінці листопада — “Чарівної флейти” цього ж композитора. Ці два проєкти — кооперація вільних митців і Київської опери. Перший показ “Чарівної флейти” відбудеться на сцені Національної музичної академії України, а потім вистава пе-

реїде у наш репертуар. Як режисер працюю над кількома проєктами, серед них опера “Казки Гофмана” Жака Оффенбаха та дитячий мюзикл “Школа року” славновісного Ендрю Ллойд Вебера. Наприкінці сезону балетна трупа представить прем'єру балету “Аладдін” у постановці Сергія Кона. Цей балет саме для нашого театру створив дуже талановитий сучасний композитор Олександр Родін.

Київська опера — театр, в якому має бути цікаво кожному — маленькій дитині, тинейджеру, студенту та дорослому глядачу. Ми показуємо вистави всіх музично-театральних жанрів на високому професійному рівні. В театрі працює надзвичайно потужний колектив талановитих фахівців, націлених на безупинний пошук, і до кожного проєкту ми підходимо дуже креативно. Прагнемо знайти своє місце в театральному мистецтві нашого міста, країни та світу.

У Києві — новий фонтан зі скульптурою архистратига Михаїла

Георгій ЛУК'ЯНЧУК

19 вересня у Києві відбулося урочисте відкриття фонтана зі скульптурною композицією "Архангел Михаїл — охоронець Києва", розташованого у парку "Володимирська гірка", поруч із Михайлівським Золотоверхим монастирем Православної Церкви України.

Архистратига Михаїла шанували, вважали покровителем київських князів і заступником воїнів. А вже з XI століття Архангела називають також охоронцем Києва і Київської землі. На його честь князь Всеволод Ярославич у Видубицькому монастирі звів Михайлівський собор. А князь Святополк заснував Михайлівський Золотоверхий монастир. Скульптури Архистратига прикрашали та охороняли Київ і у середньовіччі, і в більш пізні часи. Фігура Архангела Михаїла нині — елемент герба Києва, столиці України.

Відкрив у столиці новий фонтан із скульптурою архистратига Михаїла мер Києва Віталій Кличко. За словами міського голови Києва, дзвін, на якому встановлена скульптура архангела Михаїла, символізує всю красу, традиційність і розмаїття Києва. "Відкриття нового фонтану зі скульптурою архистратига Михаїла у верхній частині парку "Володимирська гірка" — за Михайлівським

Золотоверхим собором, — є вже другим фонтаном із передбачених проектом реконструкції парку. І я переконаний, що фонтан буде однією

з візитівок нашої столиці!" — сказав мер. "Сьогодні ми відкриваємо не просто фонтан. Це — символічна композиція. Ми вшануємо київ-

ських захисників і охоронців нашого міста", — додав Віталій Кличко. Він подякував митцям, які створили фонтан, меценатам, за кошти яких було встановлено скульптуру архистратига Михаїла. Місто ж фінансувало встановлення чаші фонтану. Цей меценатський проект був попередньо схвалений консультативною радою з питань охорони культурної спадщини при Департаменті охорони культурної спадщини КМДА.

19 вересня є днем спомину чуда архистратига Михаїла, разом із мером столиці відкривали фонтан і скульптурну групу новітні захисники України: ветеран АТО Володимир Сергієвський, начальник караулу 12-ої Державної пожежно-рятувальної частини міста Києва Руслан Черкасов та завідувачка інфекційного відділення Олександрівської клінічної лікарні Тетяна Гайнутдінова. Ветеран АТО Сергієвський ("Ірландець") зокрема заявив, що новий фонтан стане оберегом для всіх мешканців столиці: "І наші діти та внуки будуть гуляти цим парком та дивитися на цю красиву скульптуру та згадувати, що саме із зображенням Архангела Михаїла наші побратими зараз захищають нашу країну на сході".

Захід зібрав представників місцевої влади, представників громади, творців проекту, меценатів, духовенство.

На церемонії були присутні представники всіх релігійних конфесій столиці. Предстоятель помісної Української Православної Церкви митрополит Київський Епіфаній, який зараз є головою у Всеукраїнській Раді Церков і Релігійних Організацій, подякував усім, хто долучився до зведення цієї прекрасної скульптури.

"Цей добрий задум, який втілений в життя, буде прикрашати й духовно збагачувати нашу столицю. Символічно, що на цій сфері під архангелом Михаїлом зображені наші древні святині: Свята Софія Київська, Михайлівський Золотоверхий монастир, Києво-Печерська лавра і Видубицький монастир, які засвідчують, що ми маємо тисячолітню історію і що наша Українська держава й наша Українська Церква справді мають древнє історичне коріння," — сказав митрополит Епіфаній. Окрім того, митрополит висловив побажання, щоби з допомогою Божою неоголошена війна на Сході України незабаром завершилася нашою перемогою, повернувся окупований Крим та було подолано пандемію небезпечної коронавірусної хвороби. На завершення Київський міський голова Віталій Кличко разом із меценатами вручили представникам Церков і релігійних організацій копії шойно відкритої скульптурної композиції.

Архистратиг Михаїл: нова скульптура з фонтаном прикрасила парк Києва

СЛОВО Пресвіти

ТИЖНЕВИК ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА "ПРОСВІТА" імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

АНОНС

Будьмо разом!

ПЕРЕДПЛАТА—2020

Вартість передплати (з доставкою і поштовими витратами):
Поштовий індекс — 30617. Сторінка у каталозі — 77

на 1 місяць	19 грн 82 коп.	на півроку	107 грн 32 коп.
на 3 місяці	56 грн 86 коп.	на рік	209 грн 94 коп.

Засновник:
Всеукраїнське товариство "Пресвіта" імені Тараса Шевченка
Реєстраційне свідоцтво
КВ № 4066
від 02.03.2000 р.

Шеф-редактор
Павло МОВЧАН
Відповідальна за випуск
Любов ГОЛОТА
Редколегія
Любов ГОЛОТА (голова),
Павло МОВЧАН,
Олександр ПОНОМАРІВ,
Микола ТИМОШИК,
Георгій ФІЛІПЧУК,
Іван ЮЦУК
Заступник головного редактора
з виробничих питань
Наталія СКРИННИК
278-01-30 (тел./факс)

Відповідальний секретар
Ірина ШЕВЧУК
Відділ культури
Едуард ОВЧАРЕНКО
Відділ коректури
Ольга ЖМУДОВСЬКА
Комп'ютерна верстка
Ірина ШЕВЧУК
Володимир ЖИГУН
Інтернет-редактор
279-39-55

Черговий редактор
Ольга ЖМУДОВСЬКА
Бухгалтерія
279-41-46
Адреса редакції:
вул. Хрещатик, 10-Б,
м. Київ, 01001
E-mail: slovo_prosvity@ukr.net
http://slovoprosvity.org
http://prosvitanews.org.ua
Надруковано в ТОВ "Мега-Поліграф",
04073 м. Київ, вул. Марка Вовчка, 3.
Листування з читачами —
тільки на сторінках газети.

Відповідальність за достовірність інформації несуть автори.
Редакція залишає за собою право редагування та скорочення текстів.
Редакція не завжди поділяє погляди своїх авторів.
При використанні наших публікацій посилання на "Слово Пресвіти" обов'язкове.
Індекс газети
"Слово Пресвіти" — 30617

